

Riikka Säarelä

KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT

Tapaustutkimus Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvista, Kankaan Kamarikirjastosta ja Pispalan kirjastotalosta

KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT

Tapaustutkimus Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvista, Kankaan Kamarikirjastosta ja Pispalan kirjastotalosta

Riikka Säärelä
Opinnäytetyö
Syksy 2011
Kirjasto- ja tietopalvelualan
koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Kirjasto- ja tietopalvelualan koulutusohjelma

Tekijä(t): Riikka Säärelä

Opinnäytetyön nimi: Kansalaistoimijoiden kirjastot

Työn ohjaaja(t): Jorma Niemitalo

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: syksy 2011

Sivumäärä: 48

Kansalaistoimijoiden kirjastot ovat aktiivisten kansalaisten ylläpitämiä, kaikille avoimia kirjastoja. Ne tuottavat kirjastopalveluja alueilla, joilla kunnallinen kirjastoverkko ei ole asukkaiden mielestä kattava. Sekä tutkimusaihe että käsite ovat suomalaisittain uusia. Tämä opinnäytetyö on laadullinen ja kuvaileva tutkimus, joka hahmottaa kansalaistoimijoiden kirjastotoimintaa neljän esimerkkikirjaston avulla. Työn tilaajana toimii Oulun seudun ammattikorkeakoulun kirjasto- ja tietopalvelualan koulutusohjelma.

Tutkimuksen tietoperustassa tutustutaan ensin lähikirjastopolitiikkaan, tämän jäkeen hiukan laajemmin organisoituneeseen kansalaistoimintaan sekä kolmannen sektorin ja julkisen sektorin suhteeseen. Varsinaisen tutkimuksen kohteena on neljä suomalaista kansalaistoimijoiden kirjastoa: Pormestarinluodon kirjatupa, Väinölän kirjatupa, Kankaan Kamarikirjasto sekä Pispalan kirjastotalo. Kuvaukset kirjastoista on tehty sähköpostihaastattelujen, internet-lähteiden sekä kirjastojen toimittaman oheismateriaalin pohjalta.

Tutkimuksessa kuvataan kansalaistoimijoiden kirjastojen toimintaa: varsinaisia kirjastopalveluja ja niiden oheen syntyneitä monipuolista palvelutarjontaa. Lisäksi perehdytään kirjastojen syntytarinaan sekä tekijöihin, jotka mahdollistavat toiminnan jatkumisen. Tutkimuksessa kansalaistoimijat kertovat hiukan myös aatteellisista syistä, jotka johtivat kirjaston perustamiseen sekä omista motiiveistaan kirjastotyöhön.

Kansalaistoimijoiden kirjastot ovat kansalaisten rakkaudenosoitus suomalaiselle kirjastolle. Kaikkien tutkimukseen osallistuneiden kirjastojen syntyä on edeltänyt kunnallisen kirjastoyksikön kiperä lakkautuspäätös. Paikalliset kansalaisaktiivit ovat kokeneet, että kylä tai kaupunginosa ilman lähikirjastoa on mahdoton ajatus. Niinpä he ovat perustaneet oman kirjaston. Kirjastohankkeet ovat saaneet yleisön laajan tuen muun muassa runsaiden kirjalahjoitusten muodossa. Toiminnan käynnistämistä ovat auttaneet toisinaan myös kunta tai kaupunki, paikalliset kirjailijat, media, yritykset sekä oikein ajoittuneet projektituet.

Kansalaistoimijoiden kirjastot tuottavat lähes samat ydinpalvelut kuin perinteinen kirjasto, tosin kapeammassa mittakaavassa ja pienemmin resurssein. Kirjastopalvelujen oheen on syntynyt nopeasti myös muuta sosiaalisesti hyödyllistä toimintaa. Kansalaistoimijat ovat pyrkineet vastaamaan alueen tarpeisiin omalta näköalapaikaltaan käsin. Keskeisiä toiminnan tavoitteita ovat alueen yhteisöllisyyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin parantaminen – Pispalan kirjastotalolla lisäksi alueen kulttuuriperinnön tallettaminen ja vahvistaminen. Kansalaistoimijoiden kirjastot tarjoavat tarkasteltavaksi idearikkaan ja ihmisläheisen kirjastoympäristön. Niiden esimerkkiä on mahdollista hyödyntää esimerkiksi hybridikirjastoja, yhteisökeskuksia tai kansalaistoimintaa suunniteltaessa.

Asiasanat:

Kirjastot, sivukirjastot, kolmas sektori, kansalaistoiminta, yleishyödylliset yhteisöt, sosiaalinen vastuu, lama

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree of library and information sciences

Author(s): Riikka Säärelä

Title of thesis: Citizen libraries

Supervisor(s): Jorma Niemitalo

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2011

Number of pages: 48

Citizen libraries are libraries that are run by active members of the community and open to the public. They provide library services in places where the residents feel their municipal library network is incomplete. As a subject of study and as a concept, they are new to Finland. This thesis is a qualitative and descriptive study which aims to picture a view of the citizen library services through the examples of four libraries in particular. The study was commissioned by the Library and Information Services Program at the Oulu University of Applied Sciences.

The knowledge base of the study first looks at local library policy, then goes into organized citizen action and the relationship between the third sector and the public sector. The subjects of the study itself are four citizen libraries in Finland: the Pormestarinluoto Book House, the Väänölä Book House, the Kangas Chamber Library and the Pispala Library House. Descriptions of these libraries were based on email interviews, Internet sources, and materials produced by the libraries.

The study describes the operations of citizen libraries: library services proper, and the range of related services offered. In addition, it examines their origins and the parties that make it possible for them to continue to operate. The study also looks into what the active citizens have to say about the ideological reasons that led to establishing these libraries and what motivates them in their library work.

Citizen libraries are an expression of how near and dear libraries in Finland are to the people. The birth of each library in this study came after the hard decision to shut down a local branch of the municipal library. The local active citizens found it impossible to envision their village or their part of town being without a library. And so, they started their own. These library projects have drawn wide support from the public, in different forms including generous donations of books. Cities and municipalities, local writers, the media, businesses, and well-timed project grants have all contributed to the starting-up of operations.

Citizen libraries provide nearly the same core services as traditional libraries, albeit on a smaller scale with lesser resources. Other socially beneficial activities have quickly sprung up alongside library services. Active citizens have made effort to meet the needs of their local area as they see them. Central goals of this work are to improve the local area's sense of community and its social welfare – also, in the case of the Pispala Library House, to preserve and bolster the local area's cultural heritage. Citizen libraries offer on view a library environment that is both personal and rich with ideas. Their example could be used in the planning of hybrid libraries, community centers, or citizen action.

Keywords:

Libraries, non-profit organizations, social responsibility, branch libraries, third sector, citizen action, economic depression

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KANSALAISTOIMINTAA LÄHIKIRJASTOJEN PUOLESTA	8
2.1 Kansalaistoimijoiden kirjastot	8
2.2 Lähikirjastopolitiikka	9
2.3 Kansalaistoimijat ja Suomen kirjastolaitoksen synty.....	11
3 KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT OSANA KOLMATTI SEKTORIA	12
3.1 Kolmas sektori.....	12
3.2 Järjestötoiminta	13
3.3 Vapaaehtoistyö järjestöissä.....	15
3.4 Kunnan ja kolmannen sektorin suhteesta.....	16
5 KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT –OPINNÄYTETYÖ: TUTKIMUSMATKA KARTOITTAMATTOMAAN AIHEESEEN	18
6 TUTKIMUSTULOKSET	20
6.1 Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvat	20
6.2 Kankaan Kamarikirjasto	25
6.3 Pispalan kirjastotalo	28
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	35
LÄHTEET	42
LIITTEET	46

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö kertoo suomalaisista kansalaistoimijoiden kirjastoista. Nämä aktiivisten kansalaisten ylläpitämät kirjastot tuottavat kirjastopalveluja alueilla, joilla kunnallinen kirjastoverkko ei ole asukkaiden mielestä kattava. Tutkimusta varten haastattelin neljän kirjaston toimijoita: Porin Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatupia, Kauhavalasta (ent. Ylihärmä) Kankaan kamarikirjastoa sekä Tamperelaista Pispalan kirjastotaloa. Vastaavanlaista kirjastotoimintaa on ja on ollut enemmänkin ympäri Suomea.

1990-luvun lama kavensi kirjastojen rahoituspohjaa: kirjastojen määrärahat pienenivät, useat kirjastot olivat lakkautusuhan alla ja monet myös lakkautettiin. 2000-luvulla kirjastoja on lakkautettu keskimäärin kolmen kirjaston vuosivauhdilla. Vuonna 2000 Suomessa oli yhteensä 837 pää- ja sivukirjastoa; kymmenen vuotta myöhemmin kirjastoyksiköitä oli enää 798 (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010, hakupäivä 20.10.2011). Kaikki eivät tyytyneet näihin ratkaisuihin. Tutkimukseni neljä kirjastoa ovat syntyneet vastauksina kunnallisten kirjastoyksiköiden lakkautuspäätöksiin.

Haastattelemiini kansalaistoimijat kantavat huolta alueensa yhteisöllisyydestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Kirjastot ovat pian perustamisensa jälkeen alkaneet järjestää kirjastopalvelujen lisäksi muutakin toimintaa. Esimerkiksi Pormestarinluodon kirjatupa liittyy tiiviisti asukasyhdistystoimintaan, joka tuottaa muun muassa lapsi- ja nuorisotoimintaa sekä levottomuuksia ehkäisevää yö- ja päiväpartiointia; Kankaan kamarikirjaston yhteyteen on avattu Kuntokamari -kuntosali; Pispalan kirjastotalo arkistoi paikallishistoriaa Pispalan muistiksi, tukee alueen kulttuuritoimintaa sekä tiedottaa ja kouluttaa Pispalan asukkaita. Nämä ovat vain yksittäisiä poimintoja kirjastojen palveluista. Palvelutarjonta elää ja joustaa alueen tarpeiden mukaan.

Kansalaistoimijoiden kirjastot ovat myös ennen kaikkea kirjastoja. Niissä voi lainata klassikoita ja uutuuksia, lukea lehtiä ja viettää aikaa kuten perinteisessäkin kirjastossa. Toiminnan lähtökohdat ovat usein vaatimattomammat kuin yleisten kirjastojen. Silti voidaan pohtia, ovatko kansalaistoimijoiden kirjastot päässeet lähimmäs unelmaa kirjastosta kansalaisten yhteisenä olohuoneena. Paikallistuntemus, erikoistuminen sekä toiminnan joustavuus ja vuorovaikutteisuus ovat näiden kirjastojen vahvuuksia.

Tämä tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja kuvaileva. Tutkimuksessa kuvataan neljän kansalaistoimijoiden kirjaston toimintaa. Työn tietoperusta kuvaa lyhyesti lähikirjastopolitiikkaa sekä aktiivisten kansalaisten osuutta suomalaisen kirjastolaitoksen synnyssä. Tietoperustan toisessa osassa tutustutaan organisoituneeseen kansalaistoimintaan sekä julkissektorin ja kolmannen sektorin suhteeseen. Työn tilaajana toimii Oulun seudun ammattikorkeakoulun kirjasto- ja tietopalvelualan koulutusohjelma.

2 KANSALAISTOIMINTAA LÄHIKIRJASTOJEN PUOLESTA

2.1 Kansalaistoimijoiden kirjastot

Kirjastot, jollaisia pyrin kuvaamaan tässä opinnäytetyössä, huomioitiin muutamalla lauseella jo vuonna 1998 Suomen kirjastoseuran kannanotossa lähikirjastojen ja kirjastoautojen puolesta:

Muutamilla paikkakunnilla asukkaat ovat avanneet lakkautettuja kirjastoja ja pitävät niitä yllä vapaaehtoisvoimin. Näillä kirjastoilla on tärkeä sosiaalinen ja yhteisöllinen merkitys, mutta ne eivät kuitenkaan korvaa kirjastoja, joissa on ammattitaitoinen henkilökunta, uusiutuva aineisto ja nykyaikaiset tietoverkkoyhteydet. (Dromberg & Sipilä 1998, hakupäivä 21.5.2011.)

Tästä lauselmasta huolimatta monet tällaiset kirjastot ovat nyt toimineet alueellaan jo vuosia – jotkin vuosikymmeniä – tarjoten paikallisille tarpeelliset hetket kirjojen, lehtien ja yhteisöllisten aktiviteettien parissa.

Koska kuvaamistani kirjastoista ei ole juuri aiempaa suomenkielistä tutkimusmateriaalia, tutkimusjoukon valinta edellyttää uuden käsitteen luomista. Tästä eteenpäin nimitän tutkimuskohteitani käsitteellä *kansalaistoimijoiden kirjastot*.

Suomessa on laaja kuntien ja kaupunkien ylläpitämä yleisten kirjastojen verkko. Tämän lisäksi maassa toimii lukuisia tieteellisiä kirjastoja, yrityskirjastoja sekä tietopalveluita (Työ- ja elinkeinoministeriö 2008, hakupäivä 19.4.2011). Kansalaistoimijoiden kirjastoilla on näiden kanssa sekä yhteisiä että eräviä piirteitä.

Tutkimukseen valitsemilleni kirjastoille on yhteistä se, että ne tuottavat alueellaan yleiseen kirjastoon verrattavia palveluja. Kansalaistoimijoiden kirjastot ovat syntyneet paikallisiin tarpeisiin alueille, joita kuntien tai kaupunkien kirjastoverkot eivät kata riittävästi. Näiden kirjastojen työvoima on usein vapaaehtoista, mutta niillä voi olla myös palkallisia työntekijöitä. Kirjastojen taloudesta ja toiminnan suunnittelusta sekä organisoinnista vastaa yhdistys tai yksityishenkilö.

Yleisten kirjastojen tapaan kansalaistoimijoiden kirjastot ovat avoimia kaikille ja maksuttomia (poikkeuksena mahdollinen yhdistyksen jäsenmaksu). Ne pyrkivät tarjoamaan asiakkailleen laaja-alaisesti kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta, lehtiä ja muuta materiaalia. Kirjasto on selkeästi oma toimintamuotonsa, ei pelkästään yhdistyksen toimintaa tukeva tietyn aihealueen kirjakokoelma. Rajaan käsitteen ulkopuolelle myös yritys- tai laitospöytäkirjat, yksityiset kotikirjastot sekä ammattikäyttöön tarkoitettut tietyn aihealueen kirjakokoelmat. Tässä työssä kuvaamani kaltaista kirjastotoimintaa on myös ulkomailla, mutta rajaan tutkimukseni suomalaisiin kansalaistoimijoiden kirjastoihin.

Kansalaistoimijoiden kirjastolla voi olla monenlaisia verkostoja ja yhteisiä toimintamuotoja, mutta kaupungin tai kunnan kirjastoyksikköön verrattuna sen toiminta on melko itsenäistä. Riippumattomuus tekee toiminnan suunnittelun joustavaksi. Rahoitusmuodot vaihtelevat yksityisistä lahjoituksista projektirahoitukseen, avustuksiin, stipendeihin sekä yhdistyksen toiminnasta saatuihin tuloihin. Kansalaistoimijoiden kirjaston ylläpito on taloudellista voittoa tavoittelematon kansalaisten kulttuuriteko.

2.2 Lähikirjastopolitiikka

Yleinen kirjasto on suomalaisille tuttu ja läheinen instituutio, ja yleinen mielipide on tarvittaessa helppo koota sen tueksi. Tämä on edistänyt merkittävästi pyrkimystä pitää kunnalliset kirjastopalvelut laadukkaina kautta maan. (Vatanen 2009, 788.)

Suomen kirjastoseura (1910) on valtakunnallinen, laajasti kirjastoasiaa edistävä järjestö. Suomen kirjastoseura on tukenut kirjastoja laman pyörteissä: se on kerännyt kirjastoille varoja sekä 1930-luvulla että myöhemmin 1990-luvun laskusuhdanteessa (Em., 788). Seura tuo kirjastokeskustelun laajemmalle poliittiselle kentälle muun muassa haastattelemalla eduskuntavaaliehdokkaita (ks. Kirjastolehti 2011:1) sekä laatimalla kannanottoja.

Vuonna 2009 Suomen kirjastoseura linjasi kannanotossaan, että lähikirjastoja olisi lakkauttamisen sijasta vahvistettava. Kirjastoseura puolusti kirjastoja jokaisen kansalaisen peruspalveluna, joka paitsi takaa sivistyksellisten oikeuksien toteutumisen, myös edistää käyttäjien terveyttä ja yhteisöllisyyttä. Lähikirjastot tulisikin kirjastoseuran mukaan nähdä

oleellisena osana hyvinvointipalveluja. Seura kantoi erityisesti huolta siitä, että kirjastoyksiköiden keskittäminen karsisi liikuntarajoitteisten, lasten ja vanhojen asiakkaiden kirjastokäyntejä. (Laukkanen & Sipilä 2009, hakupäivä 21.5.2011.)

Paikallisemmin kirjastoasiaa pitävät esillä pro kirjasto -liikkeet, jotka heräävät usein kirjastojen ollessa lakkautusuhan alla. Esimerkiksi Turun 1990-luvulta lähtien toiminut Pro Kirjasto -liike määrittelee itsensä ”avoimeksi kansanliikkeeksi, jonka tarkoituksena on puolustaa kunnallisia lähikirjastoja”. Liike vaatii, että kirjastot pidetään kunnan ylläpitämänä peruspalveluna, joka on ilmainen ja kaikkien kuntalaisten käytettävissä. Se korostaa kirjastojen tärkeyttä erityisesti laman ja työttömyyden aikana. Turun Pro Kirjasto -liike on toiminut muun muassa keräämällä kansalaisadresseja, hankkimalla vetoomuksia tunnetuilta tieteen ja kulttuurin ammattilaisilta sekä järjestämällä keskustelutilaisuuksia, seminaareja ja muita tapahtumia. Se on myös valittanut Turun kirjastoasiasta Korkeimpaan Hallinto-oikeuteen. (Turun Pro Kirjasto -liike 2009, hakupäivä 19.6.2011.)

2.3 Kansalaistoimijat ja Suomen kirjastolaitoksen synty

Yksittäisillä, toimeliailla kansalaisilla on ollut suuri merkitys suomalaiselle kirjastolle. Kunnallisen kirjastoverkkomme juuret ovat pääosin pienissä kansankirjastoissa, jotka syntyivät 1800-luvun kansallisten sivistyspyrkimysten tuotteina. Ne poikkesivat moderneista yleisistä kirjastoista, joiden kehitys alkoi jo 1700-luvulla toimineista lukuseurojen kirjastoista ja jotka olivat lähinnä sivistyneistön kirjallisuusharrastuksen peruja. Kansankirjastot laajensivat kirjastoverkon kansan ulottuville, pieniin pitäjiin. (Vatanen 2009, 223–224.)

Tarve kansankirjastoille havaittiin kansakoululaitoksen kehitystyön myötä. Kansankirjastojen kehitystä tuki erityisesti fennomaaninen sivistyneistö, joka perusti 1874 Kansanvalistusseuran. Kansanvalistusseura alkoi kustannustoimintansa ohella tukea määrätietoisesti kansankirjastojen toimintaa ja kunnallisten kirjastoverkkojen kehittymistä. (Em., 223.) Fennomaanista valistusliikettä pidetään toisaalta ylhäältä alaspäin toimivana. Toisaalta fennomaanien yksi tärkeä tavoite oli paikallisen, omaehtoisen aktiivisuuden virittäminen. Fennomaanit pitivät tärkeänä, että kirjastot ja kansakoulut perustettiin paikallisesta päätöksenteosta käsin, ei minkään valtion viraston aloitteesta. Keskusvalta sopi kuitenkin tukemaan kansankirjastojen toimintaa taloudellisesti ja muilla tavoin. Kuntien rooliksi muodostui toimia kirjastojen välittävänä organisaatiotasona. (Mäkinen 2009, 202–203.)

Pitäjänkirjastot perustettiin suomenkielisellä maaseudulla etenkin yksittäisten papiston edustajien ja vauraampien talonpoikien toimesta. 1800-luvun lopulla yleisten kirjastojen lukumäärä kasvoi voimakkaasti, kun yhdistykset ja seurukset perustivat kaikille avoimia kirjastoja. Tämä kehitys ei olisi ollut mahdollista pelkästään kuntien panoksella. Paikallinen yhdistys- ja järjestötoiminta oli sidoksissa kansallisesti vaikuttaviin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, joita nimitetään kansanliikkeiksi. Kirjastotoimintaan tuli vaikutteita nuorisoseuraliikkeen kautta. Nuorisoseurojen kirjastot olivat avoimia kaikille käyttäjille ja ne liitettiin hiljalleen tietoisesti kansankirjastojen verkostoon. Myös raittiusyhdistyksillä, työväenyhdistyksillä ja vapaapalokunnilla oli omia kirjastojaan, mutta suurin osa näistä keskittyi lähinnä omien jäsentensä palvelemiseen. (Em., 202–207.)

3 KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT OSANA KOLMATTAA SEKTORIA

Jotta voisimme ymmärtää kansalaistoimijoiden kirjastojen erilaisia lähtökohtia ja toimintaedellytyksiä kunnallisiin kirjastoyksikköihin nähden, tutustumme hiukan kolmannen sektorin toimintaan. Kolmas sektori -termi viittaa yleisimmin kansalaisyhteiskunnan järjestöihin ja säätiöihin (Konttinen 2011, hakupäivä 30.10.2011). Tätä tutkimusta varten haastatellut kirjastotoimijat ovat nähneet toimivimmaksi vaihtoehdoksi järjestäytyä yhdistysmuotoon, joka on järjestötoiminnan perustasoa.

Kunnantalouden kriisi ja viimeaikojen muutokset kuntien hallinnossa ulottavat vaikutuksensa myös kolmanteen sektoriin. Kuntaliitokset – sekä tämän ohella tapahtuva palvelujen keskittäminen – voivat kirjastoalalla tarkoittaa paikallisen kirjastoyksikön lakkauttamista (katso Kankaan Kamarikirjaston tarina, sivu 25). Kirjastojen lakkautuksia perustellaan yleensä säästösyillä. Alueen asukkaille saattaa jäädä vaihtoehdoksi joko käyttää kauempana olevaa, suurempaa kirjastoyksikköä tai kerran viikossa kulkevan kirjastoauton palveluja. Oman kirjaston perustaminen on kolmas vaihtoehto, kolmannen sektorin mielenilmaus tai vastuun ele.

3.1 Kolmas sektori

Kolmanneksi sektoriksi nimitetään yhteisöjä ja organisaatioita, jotka eivät tavoittele voittoa toiminnallaan tai toimi muutoin yritysten tapaan. Ne ovat suhteellisen autonomisia markkinoihin ja julkiseen sektoriin nähden. Niitä ohjaavat ja niiden toimintaan osallistuvat ihmiset. Niiden toiminta voi perustua muun muassa intressipolitiikalle, vapaaehtoisuudelle tai kansalaisyhteiskunnan aseman lujittamiselle. 1990-luvun laman jälkeinen uusi käsitys kolmannelta sektorista sisältää myös ajatuksen kunnan palvelutarpeeseen vastaamisesta ja kilpailukyvästä. (Pyykkönen 2008, hakupäivä 24.4.2011.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa kolmas sektori tarkoittaa pääasiassa järjestöjä, säätiöitä ja uusosuustoimintaa. Monet mieltävät kaiken organisoituneen kansalaistoiminnan kuuluvan tähän alueeseen. Kolmas sektori pitää sisällään sekä vapaaehtoistyötä että palkkatyötä. Suomen kolmannen sektorin erityispiirre on, että se sisältää enemmän vapaaehtoistyötä kuin muissa Euroopan maissa. (Pajula 2004, hakupäivä 23.10.2009.)

Vielä 1980-luvulla kolmas sektori miellettiin lähinnä toissijaiseksi, täydentäväksi hyvinvointipalvelujen tuottajaksi: muun muassa koulutuksen ja sosiaali- ja terveydenhoitopalvelujen nähtiin kuuluvan kuntien tehtäviin. Järjestötoimintaa syntyi sinne, missä vastaava palvelu puuttui kokonaan; järjestöt eivät juuri kilpailleet jo toimivien palvelujen tuottamisessa. Kolmatta sektoria ei edes määritelty omaksi, tunnistettavaksi alueekseen ennen markkinoiden ja julkisen sektorin kriisiä. Kun kunnallisia hyvinvointipalveluja jouduttiin karsimaan, järjestöjen ja yritysten rooli hyvinvointipalvelujen tuottamisessa kasvoi. (Raninen & Raninen 2008, 148.)

Nykyään kolmannen sektorin toimintamuotoihin tukeutuu noin kolmannes suomalaisista. Palkkatyötä se tarjoaa n. 82 000 henkilölle. Jos mukaan lasketaan vapaaehtoisten tekemä työ, saadaan 90–150 henkilötyövuotta laskutavasta riippuen. Kolmas sektori pystyy luomaan palveluja niille, jotka kuuluvat pieniin kohderyhmiin tai tarvitsevat erityisasiantuntemusta, eivätkä tämän vuoksi hyödy julkisesta palveluntuotannosta. Työllistäjänä kolmas sektori tarjoaa monipuolisia työtehtäviä, pieniä työyhteisöjä, omaehtoisuutta ja mahdollisuuksia palkkatyön ja vapaaehtoistyön yhdistelmiin. (Em., 148–149, 151–152.)

3.2 Järjestötoiminta

Järjestö on ryhmä, johon kuuluvia ihmisiä yhdistää sama kiinnostuksen kohde. Järjestössä he voivat yhdessä edistää tärkeinä pitämiään asioita (Ilvonen 2006, 35). Jo järjestön perustaminen kertoo jostain yhteiskunnallisesta tarpeesta tai ongelmasta. Usein järjestön toiminta-ajatuksessa tuodaankin esiin mahdollisia ratkaisukeinoja ongelmaan (Möttönen & Niemelä 2005, 57).

Kaikenlaisten järjestöjen toiminnalle on yhteistä, että ne pyrkivät vaikuttamaan johonkin asiaan. Jäseniä voivat motivoida muutkin syyt, kuten mukava toiminta ja samanhenkisten ihmisten tapaaminen. Yhdessä toimiminen ja vaikuttaminen on usein tehokkaampaa kuin yksin toimiminen, kun eri ihmiset käyttävät erilaisia taitojaan ja asiantuntemustaan saman päämäärän hyväksi. Oman alan asiantuntijuus on järjestöille tärkeä vaikuttamiskeino. (Ilvonen 2006, 35–36.)

Yhdistys on järjestötoiminnan perustaso. Yksittäinen yhdistys toimii tavallisesti kotikuntansa alueella, mutta toiminta voi kohdistua myös kuntaa laajemmalle tai suppeammalle alueelle. (Ilvonen 2006, 38.) Suomessa monista yhteisistä asioista huolehditaan yhdistyksissä. Yhdistykset voivat toimia vaikkapa ympäristön, lasten tai vammaisten hyväksi. Myös puolueet, urheiluseurat ja kulttuuriseurat ovat yhdistyksiä. (Yhdistystieto.fi 2011, hakupäivä 30.10.2011.)

Laajemmin paikallisyhdistysten toimintaa voivat tukea piirit, joiden keskuspaikkana toimii usein piiritoimisto. Piireillä on monenlaisia tehtäviä järjestöstä ja alueesta riippuen, mutta ne voivat auttaa paikallisyhdistyksiä esimerkiksi edunvalvonnassa, toiminnan suunnittelussa ja hallituksen jäsenten kouluttamisessa. Eri järjestöt jakavat Suomen alueen hiukan erikokoisiin piireihin. (Ilvonen 2006, 38.)

Kansalaisjärjestöjen vaikuttamispyrkimykset ovat erilaiset kuin poliittisten puolueiden. Kansalaisjärjestöt edistävät toiminta-ajatuksensa mukaista asiaa pyrkimällä vaikuttamaan esimerkiksi poliittisiin päättäjiin, mutta järjestöjen tavoitteena ei ole vallan hankkiminen sinänsä. Järjestöt voivat silti vaikuttaa laajalti, myös kansainvälisesti. Useat suomalaiset kansalaisjärjestöt ovat liittyneet oman alansa eurooppalaisiin ja maailmanlaajuisiin yhteistyöjärjestöihin. Euroopan unioniin liittymisen jälkeen kansainvälinen vaikuttaminen on noussut aiempaa tärkeämmäksi, sillä monia järjestöjen toimialaan kuuluvia asioita ei enää päätetä eduskunnassa, vaan Euroopan unionin tasolla. (Em., 35–36.)

Järjestöjen toimintaan tarvittavat varat kertyvät pääosin kolmesta lähteestä: omasta rahoituksesta, johon kuuluvat esimerkiksi jäsenmaksut, lahjoituksista sekä julkisesta rahoituksesta. Koska toiminta on luonteeltaan joustavaa, jäsenet saattavat vaikuttaa kyvyillään ja taidoillaan merkittävästi järjestön toimintaan ja talouteen. Perinteisen käsityksen mukaan järjestöjen taloudenhoito on vain väline muiden päämäärien saavuttamiseen, eli toimintaan ei kuulu voiton tavoittelu. (Raninen & Raninen 2008, 132.)

3.3 Vapaaehtoistyö järjestöissä

Vapaaehtoistyö on omasta halusta tehtävää, palkatonta työtä. Järjestöissä työskentely on paljolti vapaaehtoistoimintaa, joka luo sisäistä yhteisöllisyyttä ja järjestöidentiteettiä (Ilvonen 2006, 35). Toimimalla jäsen voi edistää kannattamiaan aatteita konkreettisin keinoin. Aineellisen hyödyn sijasta vapaaehtoistyöntekijä saa mielihyvää siitä, että on avuksi. Parhaimmillaan toiminta voi myös tukea oman identiteetin muodostumista ja henkilökohtaista kasvua sekä ehkäistä juurettomuuden tunnetta. (Raninen & Raninen 2008, 8–9.)

Vapaaehtoisuuteen perustuva apu on luonteeltaan hyvin erilaista kuin ammattilaisten tuottamat palvelut. Vapaaehtoistoiminta voi olla muodoltaan monenlaista väljästä ja tilapäisestä yhteenliittymästä valtakunnallisesti organisoituun toimintaan. Osallistuja toimii omilla ehdoillaan ja käyttää työhön omaa aikaansa. Vapaaehtostyössä eivät myöskään päde tavanomaiset irtisanomissäännöt, vaan osallistuja saa lopettaa toimimisen silloin kun haluaa. (Em., 49, 82, 136.)

Järjestöt ovat vastuussa nimissään toimivista vapaaehtoisista. Niiden on huolehdittava muun muassa työntekijöidensä vakuutusturvasta. Kunnollinen perehdytys tehtävään on tärkeää, sillä vapaaehtoisen työkenttä saattaa olla hyvinkin vaativa ja vastuullinen. Järjestöillä on oikeus valita kuhunkin tehtävään parhaiten sopivat henkilöt. Vapaaehtoiset voivat toimia haasteellisissa tehtävissä esimerkiksi tukihenkilöinä, kouluttajina, kriisityöntekijöinä ja niin edelleen. Joskus he joutuvat toimimaan vaarallisessakin ympäristössä. Siksi on tärkeää, että työhön pyrkivä tietää mihin on ryhtymässä ja mitä tehtävä vaatii. Perehdytyksen jälkeen vapaaehtoista tuetaan työnohjauksella, joka voi toteutua erilaisten tapaamisten, purkupalaverien tai kokemustenvaihtoiltojen muodossa. (Em., 138.)

Järjestön kannalta vapaaehtoinen työpanos voidaan laskea rahoitusmuodoksi. Vapaaehtoistyön kautta järjestö saa käyttöönsä jäsenten osaamista, tietämystä, suhdeverkostoa ja mahdollisesti jopa toimintatiloja. Erityisesti harrastus-, liikunta- ja kulttuuritoimintaan kuuluu paljon vapaaehtoista toimintaa ja muita aineettomia tukimuotoja, koska niissä järjestetään paljon tapahtumia, jotka vaativat työvoimaa. (Raninen & Raninen 2008, 134.)

3.4 Kunnan ja kolmannen sektorin suhteesta

Vaikka julkisella ja kolmannella sektorilla on pääosin omat tehtävänsä, ne jakavat osittain saman hyvinvointipoliittisen tehtäväalueen. Kuntien ja järjestöjen yhteistyö kuvastaa samalla hyvinvointivaltion suhdetta kansalaisyhteiskuntaan. Toimiva hyvinvointivaltio organisoii ja tuottaa palvelut, jotka turvaavat kansalaisten hyvinvoinnin ja perusturvallisuuden. Kansalaisyhteiskunta on julkisvallasta vapaata ja se perustuu kansalaisten omaehtoiseen aktiivisuuteen. Hyvinvointivaltion tulisi luoda mahdollisuuksia vapaalle kansalaistoiminnalle, eikä ainoastaan nähdä järjestöjä kuntien palvelutuotannon täydentäjinä. (Möttönen & Niemelä 2005, 6.)

1990-luvun laman kuohuissa kolmas sektori nostettiin julkiseen keskusteluun: voisiko se tuoda ratkaisuja laman lieveilmiöihin? Media ylisti työttömien yhdistysten toimintaa ja pelastusarmeijan ruoka-apua. Keskustelun tasolla kansalaistoiminnasta haettiin ratkaisuja sosiaalipalvelujen tuotantoon ja jopa työttömyyden ehkäisemiseen. Globalisaation myötä havaittiin myös sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmämme kalleus ja sitä moitittiin taloudellisen kilpailun hidastajana. Hyvinvointivaltion kritisoijilta jäi huomaamatta, että Suomen tähänastinen menestys on perustunut suurelta osin myös vankkaan koulutus-, sosiaali- ja terveysjärjestelmäämme. (Em., 18.)

Monista kansalaisjärjestöistä kehkeytyi ajan myötä taloudellisesti merkittäviä toimijoita. Nykyään kansalaisjärjestöt ovat kunnan näkökulmasta aiempaa tasavertaisempia, vartenotettavia yhteistyökumppaneita. Kunta ei välttämättä olekaan hankkeiden ensisijainen rahoittaja, vaan kunnalta kysytään, haluaako se osallistua hankkeeseen, jota rahoittaa vaikkapa Euroopan sosiaalirahasto. Kuntaa ja järjestöjä on lähentänyt myös se, että kunnat muokkasivat strategista ajatteluaan niin, että järjestöyhteistyö näkyy myös hallinnollisessa ja poliittisessa ajattelussa sekä kuntien strategioissa ja seutus suunnittelussa. Joissain kunnissa on kokeiltu yhteistyötä myös yhteisten säätiöiden muodossa. Ajatellaan, että niissä yhdistyvät sekä kunnallinen vakaus että järjestöllinen joustavuus ja innovatiivisuus. (Em., 21–22.)

Kolmannen sektorin merkitys näyttäytyy hyvin kapeasti, jos se käsitetään vain kuntien

vetoavuksi ja alueiden vetovoimatekijäksi. Sosiaali- ja terveysministeriö painotti jo vuoden 2003 kansalaisjärjestöstrategiassaan kansalaisaktiivisuuden myönteisiä vaikutuksia laajempaan yhteiskunnalliseen hyvinvointiin. Kansalaisaktiivisuuden nähtiin synnyttävän sosiaalista pääomaa, joka edistää kansalaisten toimintakykyä, terveyttä ja sosiaalisuutta. Strategiassa pantiin merkille myös, että kansalaistoiminta ehkäisee ja vähentää sairauksia sekä sosiaalisia ongelmia, ja tätä kautta vastaavaa palveluntarvetta. Kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia korostettiin merkittävänä kansanterveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin tekijöinä. Tämä linjaus edusti uutta ajattelua, joka hylkäsi käsityksen kolmannesta sektorista pelkkänä hyvinvointivaltion jatkeena. (Möttönen & Niemelä 2005, 23.)

Järjestön perustaminen voi olla myös kommentti poliittiseen keskusteluun, eräänlainen epäluottamuslause: äänestämällä ei ole voitu vaikuttaa siihen, että hyvinvointia tukeva palvelu järjestetään alueella riittävästi. Tämän vuoksi järjestötyöllä on osansa myös poliittisen demokratian vahvistajana. Kolmas sektori avaa uusia kanavia, joiden avulla kansalainen voi osallistua poliittiseen keskusteluun. Se myös kasvattaa ja valmistaa toimijoita poliittiselle kentälle. Nämä verkostot nähdään myös vakaan yhteiskuntakehityksen takeena. (Em., 24.)

5 KANSALAISTOIMIJOIDEN KIRJASTOT –OPINNÄYTETYÖ: TUTKIMUSMATKA KARTOITTAMATTOMAAN AIHEESEEN

Tutkimukseni lähtökohtina ovat kysymykset: millaisia ovat kansalaistoimijoiden kirjastot? Mikä on näiden kirjastojen merkitys alueellaan, entä toimijalle henkilökohtaisesti? Vastajien tekstit sivuavat myös laajempaa teemaa, lähikirjaston merkitystä kansalaiselle. Tällaiseen tutkimukseen tuntui luontevimmalta valita laadullinen ja kuvaileva lähestymistapa. Laadullisen tutkimuksen perustana on kuvata todellista elämää ja siinä tyypillisesti tutkittavien oma näkökulma pääsee esille. Kuvailevan tutkimuksen tarkoitus on dokumentoida kohteen tärkeimpiä, mielenkiintoisia piirteitä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 135, 157–160.)

Sain idean työhöni, kun vierailin tamperelaisessa Pispalan kirjastotalossa. Työn haasteena oli, että aihetta ei ollut juurikaan tutkittu. Kirjastoilla ei ollut yhteistä nimitystä eikä yhteistoimintaa. Olin kuitenkin varma, että samankaltaista toimintaa esiintyisi Suomessa laajemminkin. Kun esittelin aihetta tulevan opinnäytetyöni ohjaajalle, hän kertoi Porin Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvista. Työn edetessä käsiini päätyi lehtiartikkeli, joka kertoi Kankaan Kamarikirjaston perustamisesta.

Keräsin tutkimusaineiston ytimen haastatteleamalla sähköpostitse neljän kirjastoyksikön toimijoita. Tällaisen tutkimusjoukon vahvuuksia ovat vankka asiantuntemus oman kirjaston toiminnasta ja historiasta sekä henkilökohtainen mielenkiinto aiheeseen. Omakohtaisuus näkyi motivaationa osallistua tutkimukseen: joissakin kirjastoissa kysymyksiin vastasi useita henkilöitä. Pispalan kirjastolta sain lisäksi laajaa taustamateriaalia, muun muassa T. Suonisen tutkimuksen *Pispalan kirjasto – protestista kulttuurin monitoimikeskukseksi*. Kirjastotoimijoilta saamani aineiston lisäksi tutkin kirjastojen internet-sivuja sekä lehtiartikkeleita.

Subjektiiivisuus on toisaalta vahvuus, toisaalta vajavuus: näkökulma on kirjastojen sisäinen. Tutkimuksesta jää pois tavallisen kirjastonkäyttäjän ja vaikkapa paikallisen kunnan tai kaupunginkirjaston kirjastoammattilaisen näkökulma. Tutkimusaineistoni on kansalaistoimijoiden esitys omasta toiminnastaan. Toisaalta, sellaisena haluan myös tuoda sen esiin, patoamatta intoa, ideoita ja ideologiaa.

Sähköpostikyselyn etuna on, että vastaajat saavat keskittyä vastaamiseen rauhassa, heille parhaiten sopivana ajankohtana. Toisaalta sähköpostikyselyllä ei tavoiteta samaa välitöntä vuorovaikutuksellisuutta kuin kasvotusten toteutetussa haastattelussa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 200.)

Tutkimusta varten tiedustelin puhelimitse toimijoiden halukkuutta osallistua tutkimukseen. Tämän jälkeen lähetin haastateltaville sähköpostikyselyn (liite sivuilla 47–48), joka sisälsi 15 avointa kysymystä teemoittain. Jaoin kysymykseni neljään teemaan: kirjaston syntytarina, kirjaston tarjoamat palvelut, toiminnan organisointi sekä kysymykset toimijalle. Kysely koostui suureksi osaksi suppeista faktakysymyksistä, mutta myös laajemmista pohdintakysymyksistä. Viimeisessä osiossa vastaaja sai mahdollisuuden kertoa toimenkuvastaan kirjastossa, työn motivoivista puolista ja toimintaan liittyvistä haasteista, unelmista ja niin edelleen.

Tässä opinnäytetyössä esiteltyt kirjastot eivät ole Suomen ainoita kansalaistoimijoiden kirjastoja, vaan vastaavanlaista toimintaa on ollut ja on enemmänkin ympäri Suomea. Tämä työ kuvaa neljän kirjaston toimintaa, niiden yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia, hahmottaen sitä kautta kansalaistoimijoiden kirjastoja ilmiönä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvat¹

Kirjatupien synty

Kirjatuvat syntyivät vastauksena Porin kirjastojen lakkauttamispäätöksiin. Vuonna 1998 kaupungin kirjastolautakunta ja tämän jälkeen kaupunginhallitus ja –valtuusto päättivät lakkauttaa kuusi paikallista lähikirjastoa (Väinölä, Pormestarinluoto, Vähärauma, Toejoki, Kyläsaari ja Kaanaa). Aktiiviset porilaiset vastasivat tähän perustamalla pro kirjasto - liikkeen periaattein toimivan kansalaisliikkeen, eturivissään monipuolinen kansalaistoimija Aki Nummelin. Tärkeimpinä puolustustoiminaan kansalaisliike keräsi lähes 16 000 nimen adressin sekä järjesti useita tilaisuuksia kirjastoasian puolesta. Tästä huolimatta kamppailu hävittiin ja sivukirjastot suljettiin. Niinpä kansalaistoimijat siirtyivät varasuunnitelmaan, joka turvaisi kirjastotoiminnan jatkumisen. (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti.)

Pormestarinluodon kirjatupa perustettiin Pormestarinluodon asukasyhdistyksen toimesta ja se vietti avajaisiaan 19.4.1999. Uusi kirjasto sai runsaasti mediahuomiota, olihan taustalla ollut jo aiemmin laaja kansanliike. (Em.)

Syksyllä 1999 toimintaa käynnisteltiin myös Väinölässä. Kansalaistoimijat jakoivat tiedotteita ja kutsuivat Väinölän asukkaita kirjastoyhdistyksen perustavaan kokoukseen. Kokous pidettiin paikallisessa pubissa noin kahdenkymmenen ihmisen voimin. Sen tuloksena perustettiin Väinölän kirjastoyhdistys. (Em.)

Kirjastoyhdistyksellä oli aluksi edessään laaja työsarka. Se järjesti Väinöläläisille ison tiedotus- ja kulttuuritilaisuuden, jonka vetonauloina olivat muun muassa paloauto ja rock-bändi. Tämän jälkeen yhdistys alkoi haeskella yhteistyökumppaneita kirjatupa-hankkeeseen. Kumppaniksi löytyi Diakonia-ammattikorkeakoulu ja sen *Sosiaalinen yhteistyö pelaa!* -hanke. Väinölän kirjatupa perustettiin 26.4.2000. (Nummelin 11.2.2011,

¹ Pormestarinluodon kirjatupa:
http://www.pormestarinluoto.com/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=61

Väinölän kirjatupa: <http://www.vainolankirjatupa.com/>

sähköpostiviesti.)

Kirjatupien toiminta

Pormestarinluodon kirjatupa on suurempi kahdesta kirjastosta. Se sijaitsee keskeisellä paikalla Pormestarinluodon liikekeskuksen yhteydessä. Kirjatupa on osa laajempaa toimintakokonaisuutta, johon kuuluu muun muassa lasten kerhotoimintaa, nuorisotoimintaa, pyöränkorjaus- ja siivouspalveluja, yö- ja päiväpartiointia, nukketeatteria ja niin edelleen. Itse kirjatuvan toiminta on myöhemmin laajentunut artoteekilla eli taidelainaamolla. (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjatuvalla käy viikon aikana noin 200 asiakasta. Käyttäjäkunta koostuu pääasiassa ikääntyneistä ja keski-ikäisistä kirjastonkäyttäjistä (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti). Pormestarinluoto, kuten Väinöläkin, ovat tavanomaisia kerrostalolähiöitä, joissa työttömyys, köyhyys ja syrjäytyneisyys ovat yleisempiä kuin muualla Porin alueella. Siten Pormestarinluodon asukasyhdistys ry:n organisoimalla toiminnalla on tärkeä merkitys alueen asukkaiden vireyden ja hyvinvoinnin kannalta. (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjatuvan peruspalvelut ovat maksuttomia ja kaikille avoimia. Lainojen myöhästymisestä peritään normaalit myöhästymismaksut. Kirjojen sisäkansissa on nostalgiset eräpäiväkortit – lainaus hoidetaan kortistosysteemillä, jossa lainaajan numero kirjoitetaan erikseen käsin jokaiseen lainattavaa kirjaa vastaavaan korttiin. (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti.) Pormestarinluodon kirjatupa ansaitsee maininnan käyttäjäystävällisistä aukioloajoista: sillä on Suomen kirjastoista toiseksi pisimmät aukioloajat (Koivula, K. 2009, hakupäivä 21.8.2011).

Pormestarinluodon kirjatuvan kokoelmiin kuuluu lainattavia kirjoja ja musiikkitalenteita. Kirjastossa voi myös lukea tuoreimpia lehtiä. Kirjakokoelma käsittää n. 3500 nidettä (em., hakupäivä 21.8.2011). Kirjastoyhdistyksen työntekijät kuvaavat kuitenkin kokoelmaa melko pieneksi: rajalliset tilat rajoittavat luonnollisesti myös kirjahankintaa. Kirjasto saa paljon yksityisiä kirjalahjoituksia, joista osa mahtuu kokoelmaan. Lisäksi kirjatupa uudistaa kokoelmiaan uutuuskirjoin. Pormestarinluodolla on lähivuosina hankittu asiakkaiden iloksi n. 60–70 uutuuskirjaa vuodessa ja kirjastolaisten toiveissa on, että kirjahankintaa

pystytään jatkamaan tulevaisuudessakin. Pormestarinluodon kirjatuvalla työskentelee vuoroissa yksitoista osa-aikaista kirjastoapulaista. (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti.) Yksi työntekijöistä on parhaillaan kirjasto- ja tietopalvelualan oppisopimuskoulutuksessa (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti).

Väinölän kirjatupa on Pormestarinluotoa pienempi ja hiukan nuorempi kirjasto. Kirjatuvan toimintaa organisoii Väinölän kirjastoyhdistys ry yhteistyössä Pormestarinluodon työllistämiprojektin kanssa. Kirjatuvan ympärille on muodostunut Väiskilän monitoimikeskus, jossa toimii asukastupa ja nuorisotila sekä tulkki- ja sosiaalineuvontapalvelu venäjänkielisille maahanmuuttajille. Väinölän kerrostaloalueella asuu noin 1000 asukasta, joille monitoimikeskus pyrkii tarjoamaan luontevan kokoontumispaikan. Kirjatuvalla on tarjolla myös ruokailua ja kahvitusta. (Em.)

Väinölän kirjatuvalla asioi kymmenisen asiakasta päivittäin. Väinölässä kirjatuvan asiakaskunta on pääasiassa keski-ikäistä. (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti.) Väiskilän nuorisotoiminta sekä tulkkauspalvelut tuovat asiakaskuntaan moninaisuutta (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti). Kirjasto työllistää neljä henkilöä. Kirjojen hankinta on vähäisempää kuin Pormestarinluodolla, mutta sitä tehdään mahdollisuuksien mukaan. (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjatupien toimintaresurssit

Kirjatupien keskeisin käynnistävä ja ylläpitävä voimavara ovat aktiiviset kansalaiset. Kirjastotoiminnan kannalta merkittäviä yhteenliittymiä ovat olleet lähikirjastoa puolustava kansalaisliike, Pormestarinluodon asukasyhdistys sekä Väinölän kirjastoyhdistys. Nummelin (11.2.2011) kuvailee yhdistyksiä paikallisten asukkaiden edunvalvojiksi: palvelujen tuottamisen ohella yhdistykset vaikuttavat muun muassa tekemällä aloitteita Porin kaupungille ja valtion viranomaisille. Päättäjiin vaikuttaminen on turvannut myös kirjastotoiminnan jatkuvuutta – esimerkiksi Väinölän kirjatupa on säilyttänyt toimitilansa ja nuorisotilan ohjaajan palkkausta on pystytty jatkamaan.

Alueellista hyvinvointia lisäävään toimintaan saatiin myös ulkopuolista hankerahoitusta. Väinölän kirjatupa perustettiin yhteistyössä Diakonia-ammattikorkeakoulun Porin yksikön kanssa, joka haki rahoitusta *Sosiaalinen yhteistyö pelaa!* -hankkeelle. Tämän kautta

saatiin Satakuntaliitosta ESR-rahoitusta. Työvoimaa kirjatuville tarjoaa Nummelinin vetämä työllisyysprojekti, jota rahoittavat Porin kaupunki, Satakunnan ELY –keskus sekä TE-toimistot ja Kela. (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjatuvat saavat yhä runsaasti kirjalahjoituksia yksityishenkilöiltä. Osa teoksista pääsee kirjatupien kokoelmiin. Kirjatupien huonekalut on myös saatu lahjoittajilta. Kirjatupien oheen syntyneet palvelut vastaavat alueen asukkaiden tarpeisiin, mutta tuottavat myös toimintaresursseja kirjastolle. Esimerkiksi Pormestarinluodolla siivouspalvelu tuottaa varoja uutuuskirjojen hankintaan. Jonkin verran tuloja saadaan poistokirjojen ja arpojen myynnistä. Hiukan yllättäväkin tulonlähde ovat myöhästymismaksut, joiden avulla voidaan hankkia vuosittain useita kirjauutuuksia. (Em.)

Kirjastotoimijan näkökulma

Tätä opinnäytetyötä valmistellessani pohdin vastausta kysymykseen, mikä motivoi kirjastoaktiivia toimintaansa. Porin toimijoiden vastauksista nousee moneen otteeseen esille toive asukkaiden yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin parantamisesta. Toimijat kokevat kerrostalolähiön kulttuuripalvelut puolustamisen arvoisiksi ja haluavat luoda alueen asukkaille luontevan kohtaamispaikan (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti).

Porilainen kansalaisaktiivisuus kulkee myös suvussa. Aki Nummelinin vanhemmat perustivat 1970-luvulla Pormestarinluodon asukasyhdistyksen ja ovat poikansa tavoin olleet hyvin aktiivisia yhdistystoiminnassa ja politiikassa. Kansalaistoiminnan luonteen mukaisesti kaikki toimijat tuovat työhön oman kokoisensa panoksen: yhdistysten toiminnan ytimen muodostavat muutamat erityisen aktiiviset ihmiset, jotka vastaavat toiminnasta. Muut yhdistyksen jäsenet ottavat satunnaisesti osaa toimintaan. (Em.)

Kirjatuvan arjessa toimijalle tuottaa iloa erityisesti tyytyväinen asiakas. Hyvää mieltä tuo myös hyvä järjestys, joka syntyy huolellisesti tehdystä luokitustyöstä. (Kuusisto 14.2.2011, sähköpostiviesti.) Pormestarinluodossa yksi kirjastotyöntekijöistä on päässyt kehittämään omaa osaamistaan oppisopimuskoulutuksen keinoin (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti).

Yhdistystoiminnan haasteena ovat ainainen rahapula sekä kirjatuvilla puutteelliset tilat ja kalusto. Toimijan henkilökohtaisia voimavaroja testaa moniongelmaisten ihmisten kohtaaminen. (Nummelin 11.2.2011, sähköpostiviesti.) Toisaalta kansalaistoiminta syntyy juuri haasteisiin tarttumisesta. Nummelin kirjoittaa osuvasti, että itsekin alueen asukkaina toimijat tietävät parhaiten, mitä palveluja alueella kaivataan. Auttamisen halu kohtaa autettavat tehokkaasti paikallisella tasolla.

6.2 Kankaan Kamarikirjasto²

Kankaan Kamarikirjaston synty

1.1.2009 Ylihärmän kunta liitettiin Kauhavaan. Samalla lakkautettiin Kankaan kirjasto eli lainausasema. Lainausasema oli toiminut siirtokokoelman turvin, josta kyläläiset saivat lainata kirjoja kahdesti viikossa. Siirtokokoelma liitettiin nyt Ylihärmän kirjastoon, jonne on noin yhdeksän kilometriä matkaa kylän keskustasta. Vaihtoehdoksi kyläläisille tarjottiin kirjastoauton palveluita. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.) Kirjaston lakkauttaminen oli Kankaan kyläläisille suru-uutinen, sillä kyläläiset olivat ahkeria kirjastonkäyttäjiä, ja kirjasto toimi samalla yhteisenä kohtaamispaikkana, kylän sydämenä (Litmanen-Peitsala 2009a, hakupäivä 13.6.2011).

Kylän naiset saivat ajatuksen oman kirjaston perustamisesta ja ryhtyivät viivyttelämättä toimiin. Toiminnan tueksi perustettiin yhdistys, Kankaan Kirja ja Kunto ry. Kaupungin kanssa neuvoteltiin entisen kirjastotilan vuokraamisesta kohtuulliseen hintaan. Uusi kirjasto nousi talkootyöllä. Toiminta saatiin alkuun kaupungin lahjoittamien 400 kirjan turvin. Kankaan Kamarikirjasto avattiin kyläläisten käyttöön 1.6.2009. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kamarikirjaston toiminta

Kankaan Kamarikirjasto sijaitsee keskellä kylää, koulun tuntumassa. Kankaan kylä on tiheään asuttu maalaiskylä. Kirjaston asiakaskunta on pääosin keski-ikäistä; koulun avustuksella myös lapset ja nuoret ovat ottamassa kirjastoa pikkuhiljaa omakseen. Kamarikirjastosta on lyhyessä ajassa muodostunut kyläläisten kokoontumispaikka, jossa järjestetään monenlaista toimintaa kädentöistä kulttuuriin ja erilaisiin esittelyihin. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjasto on avoinna käyttäjille maanantaisin, torstaisin sekä joka toinen keskiviikko. Kirjat luokitetaan ja lainataan vanhalla kortistomenetelmällä. Kirjastossa työskentelee kuusi henkilöä vapaaehtoisina, talkooperiaatteella. Työvuoroja varataan sen mukaan, miten

² Kankaan Kamarikirjasto: <http://www.kankaankirjakunto.epk.fi/>

kukin ehtii omilta toimiltaan. Muutamat yhdistyksen jäsenet ovat toimineet aiemmin kunnallisen siirtokokoelman hoitajina ja he ovat siirtäneet tietämystään myös muille kirjastossa työskenteleville. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjaston kokoelma kasvaa jatkuvasti lahjoituksin. Nykyisin kokoelma on noin 5500 niteen laajuinen. Ylihärmän kirjastosta on lisäksi 80 kirjan vakituinen siirtokokoelma, joka sisältää kuukausittain vaihdettavia uutuuskirjoja. Joitakin uutuuksia kirjasto hankkii myös itse. (Em.) Asiakkaiden lainattavissa on myös lasten- ja nuortenkirjallisuutta, äänikirjoja sekä ruotsin- ja englanninkielistä kirjallisuutta. Kirjastotoimijat ovat erottaneet vanhan kirjallisuuden omaksi osastokseen, joka sisältää niteitä aina 1920-luvulta asti. Lehtikokoelma sisältää melko uusia aikakauslehtiä ja nuoremmille lukijoille on tarjolla muun muassa monta vuosikertaa Aku Ankan vanhoja numeroita. (Kankaan Kirja ja Kunto 2009a, hakupäivä 22.9.2011.)

Kamarikirjaston toimintaresurssit

Kamarikirjaston toiminta saatiin käyntiin härmäläisellä tarmolla. Sama toimeliaisuus takaa yhä kyläläisille kirjaston sekä yhteisen kohtaamispaikan. Tällä hetkellä vapaaehtoiset yhdistystoimijat hoitavat kirjaston työt aina asiakaspalvelusta tilojen järjestyksenpitoon ja siivoukseen. Kankaan Kirja ja Kunto ry on aktiivisesti toimiva yhdistys, joka on jäsenhankintavaiheessa. Haastatteluhetkellä yhdistyksen johtokuntaan kuului kahdeksan jäsentä. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.) Yhdistyksen toiminta-ajatuksena on ”vaalia toimialueensa kulttuuria, (sekä) huolehtia alueensa kaikenikäisten asukkaiden henkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista” (Kankaan Kirja ja Kunto 2009b, hakupäivä 22.9.2011).

Kauhavan kaupunki on tukenut Kamarikirjaston alkuvaiheita muun muassa lahjoittamalla kokoelmaan 400 kirjaa. Tämän lisäksi kokokelma on karttunut yksityisillä kirjalahjoituksilla. Lahjoituksina on saatu myös tietokone sekä huonekaluja. Kamarikirjasto rahoittaa tällä hetkellä toimintaansa pitkälti avustuksin ja lahjoituksin. Myös pipareiden ja karkkien myynnillä on saatu hiukan tuloja. Kirjastotoimijoiden toiveissa on, että Kankaan Kirja ja Kunto ry keräisi taakseen vankan tukijajoukon, jolloin jäsentulot kattaisivat osan kirjaston menoista. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.) Kamarikirjaston käyttö ei kuitenkaan edellytä kirjastoyhdistyksen jäsenyyttä (Kankaan Kirja ja Kunto 2009b, hakupäivä

22.9.2011).

Kirjasto monitoimitilana ja kylän sydämenä

Kamarikirjaston tiloihin mahtuu kirjakokoelman lisäksi laajasti muuta toimintaa. Tiloissa järjestetään taidenäyttelyitä, esittelyitä sekä monenlaisia tilaisuuksia kauneudenhoidosta kutomiseen ja mattojenpesuun. Talvisin kirjastossa on toiminut seurakunnan diakoniapiiri. Kirjasto tuo kyläläiset yhteen elämän tärkeissä taitekohdissa kokoamalla onnitelu- ja surumuistamisia. Kirjastossa on suunnitteilla erilaisia kirjallisuuteen liittyviä tapahtumia, muun muassa runoiltoja ja kirjallisuuspiirejä sekä lasten satutapahtumia. Lapsille suunnattua toimintaa aiotaan lisätä tulevaisuudessa. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.)

Samassa rakennuksessa kirjaston kanssa on vasta toimintansa aloittanut Kuntokamari, joka kannustaa kyläläisiä huolehtimaan fyysisestä hyvinvoinnistaan (Em). Kuntokamari on avoinna arkisin sekä lauantaina kirjaston aukioloaikoina. Naisille järjestetään omia kuntokerhoja; aikeissa on, että tulevaisuudessa järjestettäisiin myös ohjattua toimintaa erikikäisille. (Kankaan Kirja ja Kunto 2009c, hakupäivä 22.9.2011.)

Kirjastotoimijan näkökulma

Kankaan Kamarikirjaston erityispiirteenä on sitoutunut, täysin vapaaehtois pohjalta toimiva henkilöstö. Vapaaehtoiset kokevat palkkiokseen hyvän mielen, kun kyläläiset vierailevat kirjastossa ja tapaavat toisiaan. Jos jollekin toimijalle tulee este, joku muista ottaa työvuoron hoitaakseen. Kirjasto on ilmiselvästi paitsi kylän sydän, myös sydämenasia: Kankaan toimijat kokevat iloa ja ylpeyttä siitä, että ovat itse tehneet kyläläisille kirjaston. (Alatalkkari 26.2.2011, sähköpostiviesti.)

6.3 Pispalan kirjastotalo³

Kirjaston synty

1990-luvun laman puristuksissa sivukirjastopalvelut joutuivat Tampereen kaupungin leikkauslistalle. Uuden pääkirjasto Metson läheisyys oli jo laskenut Pispalan lähikirjaston lainausmääriä. Lopulta kirjaston kohtaloksi koituivat kansalaisopistolta vuokratut, kaupungin näkökulmasta liian kalliit tilat. Pispalan lähikirjasto suljettiin kiirastorstaina 16.4.1992. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Jo kirjaston lakkautusuhka herätti Pispalassa laajaa liikehdintää. Pispalalaiset katsoivat, että lähes sata vuotta alueella toimineella kirjastolla oli korvaamaton merkitys pispalalaiselle kulttuurille. Lisäksi pääkirjasto Metsoon oli matkaa noin kolmisen kilometriä, mikä rajasi muun muassa lapsiperheiden, vanhusten ja liikuntarajoitteisten mahdollisuuksia käyttää kirjastoa. (Suoninen 2007, 9.) Kulttuurinharrastajien ja taiteentekijöiden suosimassa kaupunginosassa huoli kirjastosta oli yhteinen: vuoden 1991 loppupuolella kerättiin nimiä Lähikirjaston puolesta -adressiin, johon kertyi muutamassa viikossa 3337 nimeä. Myös pirkkalalaiskirjailijat antoivat tukensa kansalaisliikkeelle. Lähikirjaston merkityksestä ja annista käytiin vilkasta keskustelua medioissa ja niiden ulkopuolella. Samana vuonna pispalalaiset toteuttivat rauhanomaisen Kirjaston valtaus - tempauksen. Vastatoimista huolimatta kirjasto päätettiin lakkauttaa. Silti pispalalaiset eivät lamaantuneet. Vuoden 1992 huhtikuussa, kirjaston viimeisenä aukiolopäivänä, yli sata ihmistä marssi Pispala-Passio -surukulkueessa osoittaakseen harminsa lähikirjaston kuolemasta. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Vuosien 1991–1992 kansalaisliikehdintä loi pohjan tulevalle kirjastoyhdistykselle. Huhtikuussa 1995 joukko kirjaston ystäviä perusti Pispalan kirjastoyhdistys ry:n. Yhdistyksen perustamissanat lausuttiin paikallisessa pubissa ja perustamisasiakirja laadittiin superpihvin tilauslipukkeen kääntöpuolelle. Samalla sai alkunsa Pispalan yksityinen kirjastohanke. Kahden kuukauden kuluttua seurasi järjestäytymiskokous, jossa pohdiskelun aiheina olivat muun muassa tarvittavat tilat ja tulevan kirjaston nimi. 1996 tehtiin kysely, jonka tulosten perusteella 90 % vastanneista piti kirjastoa tarpeellisena.

³ Pispalan kirjastotalo: <http://www.pispala.fi/yhdistykset/kirjasto/index.html>

Samana vuonna julkistettiin avoin kutsu pispalalaisille ja muille tamperelaisille yhteisen kirjaston ja kulttuurikeskuksen rakentamiseksi. (Em.)

Tulevalle kirjastolle asetettiin jo alusta lähtien rohkeat tavoitteet: kirjastosta rakennettaisiin vähitellen monipuolinen kulttuurikeskus, jossa ihmiset voisivat kirjastopalvelujen lisäksi tavata toisiaan, pitää kokouksia, osallistua koulutuksiin ja saada ajankohtaista tietoa Pispalan alueen tapahtumista. Kirjastoon pyrittiin myös saamaan tietokoneet ja internetyhteydet kaikkien pispalalaisten käytettäväksi. Jo tuolloin haaveissa oli myös kirjaston toimiminen ”Pispalan muistina”, pispalalaisen kulttuurin tallettajana ja säilyttäjänä. (Pispalan kirjastoyhdistys ry 1996, avoin kutsu.)

Kirjastoyhdistyksen perustamisajatukseen sisältyi vahva päämäärä, jonka mukaan yhdistys toimii vielä nykyäänkin: Pispalan lähikirjasto haluttiin takaisin toimintaan. Kansalaistoimijat eivät halunneet edesauttaa kirjastolaitoksen yksityistämistä, vaan päinvastoin tuoda esille sen, miten hyvä ja toimiva kirjastolaitos Suomessa on. Heidän mielestään sitä ei ollut syytä heikentää säästöjen toivossa. Kirjastoyhdistys asettikin tavoitteekseen, että tuleva kansankirjasto olisi viimeinen yksityinen kirjasto Suomessa. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Matka vaihtoehtokirjastosta monitoimikeskukseksi

Ideoinnista ryhdyttiin nopeasti käytännön toimiin. Kirjaston kokoelman ydin saatiin kokoon kirjankeruukampanjalla. *Lahjoittakaa meille kirjoja – perustamme kirjaston* -hankkeen suojelijaksi ryhtyi kulttuuriministeri Claes Andersson. Kirjalahjoituksia tuli runsaasti. Jo ennen kirjaston avaamista lahjoittajilta oli tiedossa yli 4000 kirjaa, lehteä ja muuta materiaalia (Pispalan kirjastoyhdistys ry 1996, avoin kutsu). Lahjoittajien kärkejoukossa oli tunnettuja julkisuuden henkilöitä ja nimiä, kuten Kari Aronopuro, Daniel Katz, divari Komisario Palmu ja Osuuskunta Vastapaino. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Tampereen kaupunki oli kirjastohankkeen tärkeä tukija. Kaupungin kulttuuritoimelta saatiin vuokratuki tilojen rahoittamiseksi. Kulttuuritoimi antoi kirjastolle myös puhelimen ja muuta apua. Kaupunginkirjastolta saatiin tuiki tarpeelliset kirjahyllyt sekä poistokirjoja. BTJ Kirjastopalvelu Oy lahjoitti Detroit-lainausjärjestelmään tarvittavat kortit ja niihin sopivat laatikostot, lipastoja, kirjatukia ja muuta tarpeellista. Koukkuniemen vanhainkoti avusti

kirjastohanketta lahjoittamalla pöytiä ja tuoleja. (Pispalan kirjastoyhdistys ry 1996, avoin kutsu.) Työvoimahallinto myönsi työllistämistuen, jolla voitiin palkata pitkäaikaistyöttömiä kirjaston ylläpitoon (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti). Muun muassa nämä hyödykkeet auttoivat kirjaston alkutaipaleelleen. Ensimmäiset Pispalan kirjastoyhdistyksen toimitilat avattiin Ahjolan kansalaisopiston takahuoneeseen 5.5.1997 (Pispalan kirjastoyhdistys ry 2011, hakupäivä 22.9.2011).

Alkuinnostuksen jälkeen kirjastossa seurasi hetkellinen hiljaiselon kausi. Kävijämäärät pienenivät, sillä kokoelma oli vielä melko suppea ja kirjastotilat pienet. Niinpä kansalaisopiston vuokratilojen sijalle alettiin etsiä suurempia tiloja. Uusi paikka löytyi Tahmelasta, harjun eteläpuolelta. Nykyinen kirjastotalo sai puitteet Tahmelan entisestä kyläkaupasta, joka käsitti kaksi kerrosta, yhteensä noin 200 neliometriä. Laajentunut kirjasto avattiin pispalalaisten käyttöön 5.1.2000. (Suoninen 2007, 11–12.)

Uudet, suuremmat tilat loivat mahdollisuuden monimuotoisempaan toimintaan. Kirjastoyhdistyksen lisäksi kirjastotalo tarjosi nyt toimitilan monille muille toimijoille, muun muassa Pispalan asukasyhdistykselle ja Pispalan musiikkiyhdistykselle. Sen myötä palvelutarjontaa pystyttiin laajentamaan perinteisestä lainaustoiminnasta myös taide- ja kulttuuritapahtumien tuottamiseen sekä tiede- ja viestintäteknologiseen osaamiseen. Kirjastoyhdistys sai uusia tehtäviä. Kun yhdistys oli aiemmin ollut käytännössä yhtä kuin kirjasto, nyt sen tehtäväkenttä laajeni erilaisten kehittämisprojektien hallinointiin sekä Pispalan kumppanuusverkoston kehittämiseen. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.) Kumppanuushanke aloitettiin työllistämiprojektin muodossa vuonna 2000. Sitä seurasi vuonna 2003 Alueyhteisön kehittämisprojekti. (Suoninen 2007, 15.) Pispalan kirjastotalo vakiintui hiljalleen kumppanuusverkoston keskuspaikaksi. Askeleet kohti nykyistä kumppanuuskeskusta oli otettu. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Vuonna 2008 Pispalan kumppanuus ry järjestäytyi kattoyhdistykseksi, jossa on nykyisin mukana kymmenen yhdistystä ja yksi osuuskunta. Kumppanuusyhdistys tukee jäsenyhdistyksiään vahvistamalla niiden toimintaedellytyksiä ja toimijoiden osaamista. Yhdistys tukee jäsenorganisaatioitaan myös eritoten sosiaalisen työllistämisen asioissa. Kumppanuusyhdistyksen synty vaikutti kirjastotalon työnjakoon: kirjastopalvelujen tuottamisesta huolehtivat nyt kumppanuusyhdistyksen kautta työllistetyt työntekijät. Tätä nykyä kirjaston perustoiminta on suurelta osin työllistettyjen ja työharjoittelijoiden käsissä.

Pispalan kirjastoyhdistys, jolla oli toiminnan alkuvaiheissa merkittävä organisaattorin rooli, on saanut kädet vapaaksi varsinaiseen vaikuttamistoimintaan. Yhdistys toimii yhä lähikirjaston puolesta, tavoitteinaan muun muassa tukea yleistä kirjastolaitosta sekä puolustaa kansalaisten oikeutta lähikirjastoon. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjastotalon toiminta

Lähes 20-vuotisten vaiheidensa jälkeen Pispalan kirjastotalo on muotoutunut monipuoliseksi kansalais- ja kulttuuritoiminnan keskuksesi. Kirjastopalvelujen lisäksi talo tarjoaa tilat ja resursseja yhdistysten, asiakkaiden ja erilaisten harrasteryhmien käyttöön. Kirjastotalo sijaitsee Tahmelan kaupunginosassa, Pispalalaisen kulttuurin keskiössä. Kirjaston välittömässä läheisyydessä ovat Pispalan kulttuuriyhdistyksen nykytaiteen keskus Hirvitalo, vuosittainen Pispalan karnevaalien tapahtumapaikka Puistotori, Tahmelan Monitoimitalo A-Kilta ja Tahmelan Liikekeskus, johon kuuluu muun muassa elävän musiikin esityspaikka Pub Kujakolli. Kirjastotalon tiloissa on erilaisia tapahtumia ja tilaisuuksia keskimäärin kerran kuussa. Ne kutsuvat myös uusia ihmisiä poikkeamaan kirjastoon. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjastopalvelujen käyttäjäkunta on kirjavaa, kuitenkin enimmäkseen nuoria aikuisia. Tahmelan alue kuuluu ns. vanhaan Pispalaan, jossa on arviolta noin 6000 asukasta. Tahmelassa asukkaita on noin 1200. Vaikka Pispala on väestörakenteeltaan kahtalaista – toisaalta vuokralla asuvia opiskelijoita, taiteilijoita ja pienituloisia, toisaalta hyvän sijainnin ja asuinympäristön houkuttelemia varakkaita – ovat kulttuurinen valvetuneisuus ja ”Viidan henki” yhä Pispalaa yhtenäistäviä piirteitä. Siksi kirjastotalollakin on vannoutuneet tukijansa. Pispalan kirjastotalon kirjastokortti on myös kirjastoyhdistyksen jäsenkortti: lainausasiakkaita oli haastatteluhetkellä vajaat yhdeksänsataa. Kirjastossa vierailee keskimäärin 200 kävijää viikossa. (Em.)

Tilana kirjastotalo jakautuu ylä- ja alakertaan, jotka käsittävät yhteensä 15 000–16 000 nidettä lainattavaa materiaalia. Luokitus pohjaa YKL:n pääluokitukseen. Yläkerrassa on varsinainen asiakkaille suunnattu kirjastotila, jossa on uudempaa kirjallisuutta sekä klassikoita. Tämä kokoelma painottuu kaunokirjallisuuteen ja dekkareihin sekä tietokirjallisuuden erityiskokoelmiin. Yläkerrassa on mahdollisuus lukea myös tuoreimmat lehdet. Alakerta toimii työ- ja arkistotilana, josta voi lisäksi lainata vanhaa suomalaista

kaunokirjallisuutta sekä käännösklassikoita. Pispalan kirjastotoimijat määrittelevät kirjastotalon mieluemmin erityiskirjastoksi kuin yleiskirjastoksi: yleiskokoelman lisäksi kirjastolla on Pispala-aiheinen erikoiskokoelma, josta kehitetään opiskelijoille, tutkijoille ja harrastajille tarkoitettua kulttuuriperintöarkistoa. Tältä osastolta välittyy Viidan ja Salaman henki sekä Pispalan alueen työläisperinne. Kirjaston toista erikoiskokoelmaa edustaa Tyrni-kokoelma, joka sisältää lähinnä ekologista ja anarkistista kirjallisuutta. Tätä autonomista kokoelman osaa hoitaa ja kartuttaa ryhmä, joka nimittää itseään Tampereen Vapaaopistoksi. Tyrni-kokoelman lainaustoimintaa hoitaa kirjastotalon asiakaspalvelu. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Pispalan kirjastotalolla on käytössään tietotekniikkaa, osaamista ja ohjelmistoja, jotka mahdollistavat muun muassa sähköisen lainauksen sekä nettinurkan ylläpidon. Nettinurkassa on kaikkien käytettävissä internetpohjaiset työasemat. Kirjastotalon tietotupa huolehtii lähiverkosta, avustaa ja opastaa tiedonhaussa sekä sähköisessä asiointissa ja järjestää koulutuksia tieto- ja viestintäteknologian alkeista. (Pispalan kirjastoyhdistys 2011, hakupäivä 22.9.2011). Lähiverkko, verkkosivut ja multimediapaja työllistävät yhteensä neljä työntekijää. Toiveissa on kehittää edelleen kulttuuriperintöarkiston toimintaa: tallettamisen ja järjestämisen lisäksi arkisto myös kouluttaisi, tuottaisi ja esittäisi aineistoja sekä fyysisessä että digitaalisessa muodossa. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjastotalossa järjestetään monenlaisia tapahtumia ja tilaisuuksia. Vuosittain kirjastotalo on mukana järjestämässä toukokuuisia Pispalan karnevaaleja sekä Pispala Vilkkari OFF - elokuvatapahtumaa. Talon toimintaan sisältyy myös kansanvalistuksellisia keskustelutilaisuuksia, konsertteja, nukketeatteja, myyjäisiä ja erilaisia harrastepajoja. Kirjastotalon galleriassa pidetään taidenäyttelyitä ja järjestetään näyttelyjen avajaisia. Erilaisia tapahtumia on kuukausittain. Tärkeä kulttuuritarjonnan tekijä on pispalalainen yhteistyö. Pispalan kumppanuus ry sijaitsee kirjastotalolla ja lisäksi tiloissa kokoontuvat monet kumppanuusyhdistyksen alaiset yhdistykset. Kirjastotalon tiloissa on rauhallinen lukutupa sekä taidenäyttelygalleria; nämä voidaan tarvittaessa yhdistää suuremmaksi tapahtumatilaksi. (Em.)

Kirjastotalon toimintaresurssit

Pispalan kirjastotalon kehityksen ovat aiemmin mahdollistaneet etenkin hyvin ajoittuneet projektituet. Tällä hetkellä talon toimintaa tukevat Tampereen kaupunki yleisavustuksella, Kela ja työvoimahallinto työllisyyspoliittisilla avustuksilla sekä Pirkanmaan Ely-keskus rahoittamalla työllistämistoimintaa. Kirjastotalo toimii myös yhteistyössä Pirkanmaan Oppisopimuskeskuksen sekä Kuntouttavan työtoiminnan yksikön kanssa. Vihreä sivistys- ja Opintokeskus Visio tukee kirjaston opintokerho- ja työpajatoimintaa. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Kirjasto työllistää perustoimintoihinsa 12 henkilöä, joista yksi on vapaaehtoistyöntekijä. Muut kirjaston työntekijät toimivat palkallisina muun muassa projektisopimusten, palkkatuen sekä työharjoittelun kautta. Yksi työntekijä suorittaa merkonomin oppisopimuskoulutusta. Vapaaehtoistyöntekijän lisäksi kirjastolla ovat tukena yhdistysaktiivit. (Em.) Kirjastotalon tärkeänä resurssina voidaan pitää myös vahvaa pispalalaista yhteistyöverkostoa.

Kokoelma perustuu miltei kokonaan kierrätykseen ja lahjoituksiin. Lahjoituksia saadaan vuosittain 5000–6000 kappaletta. Näistä tosin vain murto-osa mahtuu enää kokoelmiin. Valtaosa kokoelmista kierrätetään edelleen. Kirjastoyhdistyksellä on Bonus-kirppiksellä pysyvä myyntipöytä, josta voi ostaa edullisesti ylimääräistä aineistoa, muun muassa kirjojen kaksoiskappaleita. Yli jäävää aineistoa on myytävänä myös vuosittaisilla Sastamalan Vanhan Kirjallisuuden Päivillä. Yhdistyksellä on käytössään pakettiauto kirjojen ja tarvikkeiden noutamista sekä tapahtumajärjestelyjä varten. (Em.)

Toimijan näkökulma

Kirjaston alkuvaiheissa kirjastoaktiivit etsivät aatteelleen tukea historiasta. Esikuvia löytyi Pispalan vahvasta työläisperinteestä. Uutta kirjastoa verrattiin mielellään työväenyhdistyksen kansankirjastoihin. Kuten 1990-luvun kirjastoaktiivit, työväenyhdistyksetkin perustivat aikanaan kirjastoja omin voimin. Myös Pispalan työväentalolla (1903–1963) oli yhden huoneen käsittävä kirjasto sekä kirjastonhoitaja; joitain vuosia myöhemmin perustettu Tahmelan työväentalo ylläpiti pientä kirjanurkkausta. (Parkkonen 8.3.2011, sähköpostiviesti.)

Nykyisin kirjastotalo on pitkälle organisoitunut, perinteikkäästä tehtävästään huolimatta

monilta osin moderni kirjasto. Kirjastotalon toiminnanohjaaja Asko Parkkonen (8.3.2011) mainitsee toiminnassa motivoiviksi tekijöiksi työn mielekkyyden sekä itsenäisyyden. Kirjastoaktiivia kuormittavat tehtävien laaja-alaisuus sekä kiire. Parkkonen syventyisi mielellään enemmän yksittäisiin tehtäviin, mutta usein aika ei tahdo riittää. Toisaalta laajassa tehtäväkentässä ja luovassa toimintaympäristössä on mahdollisuus oppia jatkuvasti uutta.

Pispalalaisten kirjastoaktiivien tavoitteena on yhä, vuosien jälkeenkin, kunnallisen kirjastoyksikön palauttaminen Pispalaan. Tätä odotellessa on saatu aikaan toimiva konsepti. Parkkonen näkee Pispalan kirjastotalon vahvuuksina erikoistumisen, paikallisuuden ja lähellä olemisen. Parkkonen pitää erikoistumista mahdollisuutena myös lähikirjastoille. Näin niiden olisi helpompi perustella olemassaoloon ja erityistä tehtäväänsä etenkin lakkautusuhan alla.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Kansalaistoimijoiden kirjastot – kirjastonystävien vastaus alueen tarpeisiin

Eri-ikäiset ja erilaisiin toimintaympäristöihin sijoittuvat kirjastot luovat kiinnostavan vertailukohteen. Tutkimukseni vanhin kirjasto, Pispalan kirjastotalo, avattiin ensimmäisen kerran Ahjolan takahuoneeseen vuonna 1997. Pispalan kirjastoaktiivien visio Suomen viimeisestä yksityisestä kirjastosta ei toteutunut: Porin kirjatuvat perustettiin pian tämän jälkeen, Pormestarinluoto vuonna 1999 ja Väinölä 2000. Kankaan Kamarikirjasto edustaa vastikään (vuonna 2009) perustettua, kehitysvaiheessa olevaa kirjastoa. Lisäksi se sijoittuu maalaiskylään, kun muut kirjastot sijaitsevat 1000–3000 asukkaan kaupunginosissa.

Kaikkien tutkimukseni kirjastojen syntyä edelsi kunnallisen kirjastoyksikön lakkautuspäätös, joka ei sujunut kivuttomasti alueen asukkaiden kannalta. Tampereella ja Porissa kerättiin adresseihin tuhansia nimiä lähikirjaston puolesta. Kansalaistoimijoiden kirjastot saivat alusta alkaen taakseen alueidensa asukkaiden tuen, mikä näkyy muun muassa runsaassa lahjoituskirjojen määrässä. Myös paikalliset merkkihenkilöt, yhteisöt ja yritykset antoivat panoksensa kirjastohankkeisiin. Käytännössä paikalliset ihmiset loivat paikalliset kirjastot yhdistämällä voimavaransa. Verkostoituminen on ollut menestystekijä myös toiminnan jatkuessa. Esimerkiksi Pispalan kirjastotalossa ja kirjastoyhdistyksessä on merkillepantavaa niiden laaja yhteistyö muiden paikallisyhdistysten kanssa. Tämä on mahdollistanut muun muassa suurempien yhteisten tapahtumien järjestämisen.

Kirjastohankkeet ovat pääsääntöisesti saaneet ja ottaneet vastaan kotikuntansa tai kaupunkinsa tuen, vaikka kansalaisaktiivit ja päättäjät edustivat alun lakkautuskeskusteluissa eriäviä kantoja. Pispalan kirjastotalo sai Tampereen kaupungin kulttuuritoimelta vuokratuen sekä muuta apua. Porissa kirjatuville saadaan työvoimaa työllisyysprojektin avulla, jota Porin kaupunki on mukana rahoittamassa. Kankaan Kamarikirjaston alkuvaiheissa on auttanut Kauhavan kaupunki, joka on muun muassa lahjoittanut kokoelman ytimeksi 400 kirjaa sekä vuokrannut kirjastotilat kohtuullisin kustannuksin. Lisäksi erilaiset projektituet, esimerkiksi EU:n rahoittamat, ovat olleet merkittävä apu kirjastojen kehittyessä.

Tutkimukseni kansalaistoimijoiden kirjastot tuottavat lähes samoja ydinpalveluja kuin kunnalliset kirjastoyksiköt, vaikka vaihtelevin resurssein. Kirjastoista voi lainata kirjoja ja muuta aineistoa, lukea uusimpia (tai suhteellisen tuoreita) lehtiä. Pispalan kirjastotalolla on lisäksi asiakkaiden käyttöön tarkoitettut internet-päätteet ja asiakkaat saavat tarvittaessa ohjausta tietoteknisiin perusasioihin. Pispalassa on käytössä myös kirjastojärjestelmä ja sähköinen tietokanta. Muissa kirjastoissa sähköiset haut kokoelmasta eivät ole vielä mahdollisia. Kaikilla kirjastoilla on internet-sivut, mutta kokoelmat eivät ole nähtävissä ja selattavissa internetissä. Lainattavien kokoelmien suuruuden määrää usein käytettävissä oleva tila. Pispalan kirjastotalon kokoelma sisältää 15 000–16 000 nidettä, Kankaan Kamarikirjaston n. 5500; Pormestarinluodossa pelkästään kirjoja on 3500 kappaletta.

Kansalaistoimijoiden kirjastoissa toiminnan suunnittelu on joustavaa ja itsenäistä. Kansalaistoiminnan luonteen mukaisesti uusia ideoita voidaan toteuttaa nopeasti kysynnän ja alueen tarpeiden mukaan. Hyvä esimerkki kirjaston alueellisesta erikoistumisesta on Pispalan kirjastotalon Pispala-aiheinen arkisto. Kirjastotoiminnan lisäksi kirjaston oheen kasvaneet muut toimintamuodot saattavat olla merkittävä parannus alueen asukkaiden hyvinvoinnin kannalta. Kankaan Kamarikirjaston ohella kyläläisten käytössä on Kuntokamari, jossa kyläläiset voivat mielenvireyden lisäksi ylläpitää fyysistä kuntoa. Pormestarinluodon asukasyhdistyksen yö- ja päiväpartiointi rauhoittaa muutoin levotonta lähiöaluetta. Toimintaan osallistumiseen on matala kynnyks. Kirjastotalo, Kamarikirjasto ja kirjatuvat kokoavat tiloihinsa runsaasti harrastetoimintaa, näyttelyitä, tapahtumia, esittelyjä, kokouksia ja myyjäisiä. Vaikka hyllytilasta on pulaa, alueen asukkaat ja paikalliset yhdistykset aktiviteetteineen mahtuvat hyvin saman katon alle.

Kansalaistoimijoiden kirjastot tarjoavat vaihtoehdon, mutta ne eivät korvaa, eivätkä pyrikään korvaamaan kunnallisia kirjastoyksiköitä. Juntumaa (2002, 27) esittää ajatuksen, jonka mukaan yksittäisen, verkottumattoman kirjaston on mahdotonta ylläpitää palvelutasoa, joka riittäisi sekä laadullisesti että sisällöllisesti tietoyhteiskunnan kansalaisen tiedontarpeeseen. Yhteiset palvelumuodot, jotka toteutuvat perinteisissä kirjastoissa esimerkiksi kirjastokimppojen avulla, tuovat useita etuja – esimerkiksi suuremman aineistoresurssin, laajemman osaamis pohjan ja nopeat toimitusajat (em., 27).

Verkottuminen muiden samankaltaisten kirjastojen kanssa voisi kuitenkin tuoda kansalaistoimijoiden kirjastoille etuja esimerkiksi vaikuttamistoiminnan, tunnettuuden ja tietotaidon jakamisen suhteen.

Kansalaistoimintaa julkisvastuun ja lähimmäisenvastuun rajapinnassa

Suomalaisesta kirjastosta on muotoutunut käsite, johon kansalaistoimijoiden kirjastot tuovat kiinnostavaa lisäväriä. Suomalaiset ovat saaneet – ja saavat toivottavasti jatkossakin – olla ylpeitä laajasta ja ammattimaisesta yleisten kirjastojen verkostaan. Kaikkialla tällainen kirjastolaitos ei ole automaatio. Esimerkiksi Saksassa vapaaehtoiset ovat tukeneet yleisiä ja akateemisia kirjastoja työllään vuosikymmenien ajan (Der Deutsche Bibliotheksverband e.V. 2011, hakupäivä 28.10.2011). Suomalaiset kansalaistoimijoiden kirjastot huolehtivat tehtävästä, joka perinteisesti mielletään kuntien vastuualueelle. Niiden asema julkisvastuun ja yksilön vastuun rajapinnassa on erityinen ja kiinnostava.

Perinteisten kirjastojen ja kansalaistoimijoiden kirjastojen vuorovaikutus voi parhaimmillaan olla hedelmällistä. Lähialueiden kirjastot ovat tukeneet joitakin kansalaistoimijoiden kirjastoja, joista kerron työssäni. Pispalan kirjastotalolle kaupunginkirjasto lahjoitti toiminnan kannalta välttämättömät kirjahyllyt sekä poistokirjoja; Kankaan Kamarikirjastolla on Ylihärjän kirjastolta saatu, kuukausittain vaihtuva 80 kirjan siirtokokoelma; Pormestarinluodon kirjatuvalla on yksi työntekijä kirjasto- ja tietopalvelualan oppisopimuskoulutuksessa. Kirjastonystävien vastauksissa jää avoimeksi, onko oman kirjaston ja kaupungin- tai kunnankirjaston välillä muuta vuorovaikutusta. Pohdin, voisivatko kirjastoyhdistykset lainata jäsenresurssejaan ja organisointikokemustaan muille paikallisille kirjastoille vaikkapa suurten tapahtumien järjestämiseen. Uskon kuitenkin, että suomalainen kirjastolaitos hyötyy jo siitä, että kansalaistoimijat pitävät kirjastokeskustelua otsikoissa innostavalla ja ihmisläheisellä tavalla. Kansalaistoimijoiden kirjastotoiminnan voi mieltää myös asiakaspalautteeksi: paikallisen kirjaston toimintaan oltiin niin tyytyväisiä, että kylä tai kaupunginosa ilman kirjastoa ei tuntunut mahdolliselta ajatukselta. Muistamme myös, että monen kirjastohankkeen juuret ovat aktiivisessa pro kirjasto -liikkeessä. Esimerkiksi Pispala menetti aikoinaan kunnallisen kirjastonsa, mutta muut tuolloin Tampereen kaupungin lakkautuslistalla olleet kirjastot pelastuivat kirjastonystävien tuella (Parkkonen 8.3.2011,

sähköpostiviesti) .

Kirjastoalan yleisellä keskustelufoorumilla Kirjasto-kaapelissa kyselyni Kansalaistoimijoiden kirjastoista otettiin vastaan osin kielteisesti, osin varovaisen myönteisesti. Anonyymin kirjoittajan mielestä on suorastaan törkeää sysätä kuntapalveluja palkattomien vapaaehtoisten vastuulle. Kirjoittaja on huolissaan siitä, miten muutenkin matalapalkkaisen kirjastoalan käy: ”Miksi maksaa nykyisillekään työntekijöille, jos ja kun joku tekee melkein saman ilmaiseksi?” (Anonyymi kirjoittaja 22.9.2011, keskustelu, hakupäivä 29.10.2011). Pitkän linjan musiikkikirjastomies, tietokirjailija Heikki Poroila otti myös osaa keskusteluun. Poroila (22.9.2011) suhtautui hyväntahtoisesti kansalaisaktiivien toimintaan: ”On vaikea sanoa mitään pahaa siitä, että ihmiset yrittävät pelastaa lähikirjaston rippeitä esimerkiksi pitämällä lehtienlukupaikkaa avoinna. Tällaisella toiminnalla voi hyvinkin olla yhteenkuuluvaisuutta ja optimismia ruokkiva vaikutus.” Poroila ei kuitenkaan laskenut paljon toivoa talkoovoimin toimivien kirjastojen ammattimaisuuden tai toiminnan jatkuvuuden varaan. ”Oikeata kirjastopalvelua” ei voi Poroilan mielestä tarjota talkoopohjalta. Poroila näkee, että kirjastojen tulisi suunnata voimavaransa säilyttääkseen vielä olemassa olevat julkisrahoitteiset kirjastoyksiköt. Keskustelu aiheesta on yhä avoinna Kirjasto-kaapeli -palstalla.

Kirjastoammattilaiset ja kansalaistoimijat ovat todennäköisesti täysin samaa mieltä ydinasiasta. Haastattelemilleni kansalaistoimijoille ensisijainen tavoite oli kunnallisen kirjastoyksikön säilyttäminen. Kun tämä ei onnistunut, perustettiin oma kirjasto. Pispalan kirjastoyhdistys asetti tavoitteekseen perustaa viimeisen yksityisen kirjaston Suomessa. Kootessaan kirjoja ja huonekaluja uutta kirjastoa varten kirjastonystävät valitsivat viimesijaisen vaihtoehdon oman lähikirjastonsa säilyttämiseksi. Kirjastoasian ohella kuultiin myös muita puutteita ja epäkohtia alueen asukkaiden arjessa. Toivon, että päättäjät kuulevat ja ymmärtävät oikein aktiivisten kansalaisten viestin: kirjasto on suomalaisille paitsi tuttu ja rakas instituutio, toisinaan myös kylän sydän, luonteva tapaamispaikka, olohuone sekä paikallisen kulttuurin ja valvetuneisuuden keskus.

Kansalaistoimijoiden kirjastot, yhteisökeskukset, hybridikirjastot – kirjastojen ihmeellinen tulevaisuus

Tätä opinnäytetyötä tehdessäni yksi pohdinnan lähtökohdista oli, mitä perinteiset kirjastot voisivat oppia kansalaistoimijoiden kirjastoilta. Toisin sanoen, mitkä ovat näiden kirjastojen vahvuuksia ja erityispiirteitä. Pispalan kirjastotalon toiminnanjohtaja Asko Parkkonen ehdottaa lähikirjastojen turvaksi erikoistumista. Samalla muotilla tuotettu palvelu ei näytä päättäjien silmissä korvaamattomalta, toisin kuin alueen lähtökohdista rakentunut, alueen kulttuuriperinnettä suojaava kirjasto.

Kansalaistoimijoiden kirjastoille on ominaista innovatiivinen, joustava toimintakulttuuri. Tämä johtuu osin siitä, että toiminta on kansalaistoiminnalle ominaista ns. matalan kynnyksen toimintaa. Erilaiset ihmiset ja yhteisöt tuovat kirjastotoimintaan omanlaisensa panoksen. Sitä kautta he myös kokevat kirjaston läheiseksi, omaksi kirjastokseen. Perinteisellä kirjastolla on jo kokemusta yhteistyöstä erilaisten organisaatioiden kanssa: teemalliset tapahtumat, näyttelyt ja kulttuuritilaisuudet ovat löytäneet tiensä kirjastoon. Voidaan pohtia, olisiko yleisestä kirjastosta mahdollista tehdä vielä vuorovaikutteisempi käyttäjien suhteen, ja miten käyttäjät saataisiin osallistumaan enemmän. Muun muassa Pispalan kirjastotalon Tyrni-kokoelma, jota Tampereen Vapaaopisto -ryhmä kartuttaa ja hoitaa, on erittäin konkreettinen esimerkki kirjastonkäyttäjien osallistumisesta. Perinteinen kirjasto voisi mahdollistaa vastaavanlaiset kokoelmat vaikkapa luomalla vuorovaikutteisemmän web-ympäristön. Siellä kirjastonkäyttäjät voisivat muodostaa erilaisia viitekokoelmia, kirjoittaa arvioita sekä suositella lukemista muille käyttäjille.

Internetin mahdollisuudet ovat moninaiset, mutta ihmiset hakevat kirjastoista myös elävää kontaktia toisiin ihmisiin. Kankaan kylällä kirjasto on kansalaistoimijoiden mukaan ainoa luonteva kohtaamispaikka. Mielestäni kirjaston läheisyyden tulee näkyä fyysisestikin, niin, että kirjastossa olisi helppo käydä päivittäisten askareiden lomassa.

Kansalaistoimijoiden kirjastoja kuvaa alueellinen osallistuminen sekä vastuu asukkaiden yhteisöllisyydestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Samanlaista eettistä virittyneisyyttä on perinteisessä aatteessa kirjastolaitoksen kulttuurillisesta ja sivistyksellisestä tehtävästä. Kansalaistoimijoiden kirjastojen tehtäväkenttä on usein liitoksissa monipuoliseen, sosiaalisesti hyödylliseen toimintaan. Julkisrahoitteisten kirjastojen puolellakin on jo

joitakin esimerkkejä ns. hybridikirjastoista, joissa kirjaston toiminta on tiiviisti kytköksissä muuhun sosiaalista hyvinvointia ylläpitävään toimintaan. Haavoittuvia lähikirjastoja on pyritty vahvistamaan viemällä kirjastot sinne, missä ihmiset muutenkin liikkuvat ja asioivat. Esimerkiksi Turussa Nummen kirjasto toimii samoissa tiloissa ja yhteistyössä kotihoidin kanssa. Turun Härkämäen lähikirjasto on muuttanut Jyrkkälän nuorisotalon tiloihin. Uudet toimintakokonaisuudet vaativat kirjastolaisilta paljon uudenlaista osaamista. On vielä pohdinnassa, tulisiko nuorisotyöntekijöille antaa oppia kirjastonhoitoon vai kouluttaa kirjastovirkailijoita erikoisnuorisotyöhön. Mahdollisuutena pohditaan myös, voisivatko eri alojen ammattilaiset harrastaa työssäoppimista. (Litmanen-Peitsala 2009b, hakupäivä 29.9.2011.)

Oriveden kunnan mallissa kirjastoa rahoittava päätösketju on järjestetty kokonaan uusiksi elinkaariajattelun pohjalta. Orivedeltä ei löydy erillistä kulttuurilautakuntaa ja jaostoa: kirjasto on Hyvinvointi- ja terveystalouden lautakunnan alainen ja sitä ohjaa Elämänlaatu- ja terveystalouden jaosto. Orivedellä samaan päätöksentekoprosessiin sisältyvät sosiaali- ja terveystaloudet, kansalaisopisto, liikunta, kulttuuri ja kirjasto. Tällaisessa päätöksentekoketjussa tunnustetaan kulttuuriharrastuksen yhteys terveyteen. Kirjastohenkilökunta hankkii kokemusta yhteistyöstä kunnan terveystalouden kanssa. Toiminta on aloitettu yhteisen pohdintaryhmän avulla. Ehkäpä Orivesi on ensimmäinen kunta, jossa lääkäri määrää potilaalleen esimerkiksi kudontakursseja, nettipuhelua ja kirjallisuutta. (Litmanen-Peitsala 2009b, hakupäivä 29.9.2011.)

Kysyin porilaiselta kirjastoasian puolestapuhujalta, Aki Nummelinilta, toimintaan liittyvistä unelmista. Nummelin (11.2.2011) esittää toiveen, että jonain päivänä laki turvaisi oman yhteisökeskuksen jokaiseen kaupunginosaan. Nämä yhteisökeskukset loisivat yhteistoimintaa ja yhteisöllisyyttä ja siten myös edistäisivät asukkaiden hyvinvointia. Luonnollisesti yhteisökeskukseen sisältyisi myös kirjasto.

Tutkijalle, tekijälle ja kehittäjälle

Käsillä olevaa opinnäytetyötä on mahdollista hyödyntää esimerkiksi kansalaistoiminnan suunnittelussa. Kirjastoalalla se voi antaa ideoita vaikkapa hybridikirjaston tai uusien toimintamuotojen suunnitteluun. Aihepiiri tarjoaa myös useita jatkotutkimusaiheita.

Pidän mahdollisena, että kansalaistoimijoiden kirjastojen virikkeellisessä ympäristössä luodaan malleja ja käytänteitä, jotka olisivat hyödynnettävissä laajemminkin kirjastoalalla. Näitä olisi kiinnostavaa tutkia laajemminkin. Esimerkiksi Pispalan kirjastotalon mallin mukaan yksittäinen lähikirjasto voisi ryhtyä alueensa kulttuuriperinnön vaalijaksi ja tallettajaksi, ja samalla vahvistaa paikallista merkitystään. Tämä muutos voitaisiin toteuttaa vaikkapa projektimuotoisen opinnäytetyön keinoin.

Kirjastonkäyttäjän näkökulmaa tutkitaan paljon muun muassa käyttäjäkyselyin. Siksi on yllättävää, että pro kirjasto –tyyppistä kirjastonystävien kansalaistoimintaa ei ole juurikaan tutkittu. Pro kirjasto –liike herää usein siellä, missä paikallinen kirjasto tai kirjastoja on lakkautusuhan alla. Tutkimusteemoja voisivat olla esimerkiksi pro kirjasto –liikkeiden synty, toimintatavat, toiminnan tuloksellisuus sekä demokratian toteutuminen kirjastoja koskevassa päätöksenteossa.

Kansalaistoimijoiden kirjastot saavat työni kautta mahdollisuuden tutustua hiukan vertaiskirjastojensa toimintaan. Tämän työni päätteeksi ehdotan kansalaistoimijoiden kirjastoille, että ne kokoaisivat voimavaransa valtakunnan laajuiseen yhteistyöhön. Tällainen yhteistyö voisi toteutua esimerkiksi keskusliiton tai yhteisen internet-sivuston muodossa. Sivuston avulla kirjastoasia voitaisiin nostaa yhteisvoimin osaksi laajempaa keskustelua. Sivustolla voitaisiin myös jakaa uutisia, vertaistukea ja hyviä käytänteitä. Kirjastonystäviä voitaisiin tarpeen tullen opastaa kansalaisaloitteiden tekoon, addressien keräämiseen sekä järjestäytymiseen.

Tutkimusaiheeni kautta aloin pohtia, miten suomen laadukkaat kirjastopalvelut voitaisiin säilyttää yhtä laadukkaina. Tämä ja moni muukaan totuttu asia ei ole yhtä itsestäänselvä, kuin kuvitellaan. Päätäjät joutuvat etenkin näinä päivinä reagoimaan nopealla tahdilla laajempiin globaaleihin muutoksiin. Tehdyt päätökset koskevat monin tavoin, suoraan tai välillisesti, sinua ja minua. Näen, että kansalaistoiminnalla on tärkeä tehtävä demokratian turvaajana. Kansalaistoimijat pyrkivät työllään paitsi tuottamaan hyvinvointia, myös inhimillistämään puolestamme tehtäviä päätöksiä. Kansalaistoimijoiden kirjastot ovat kansalaisten rakkaudenosoitus suomalaiselle kirjastolle. Toivon, että voin tämän opinnäytetyöni avulla antaa toimijoille tunnustusta ja intoa vaikuttamistyöhönsä. Kiitän lämpimästi Pormestarinluodon kirjatupaa, Väinölän kirjatupaa, Kankaan Kamarikirjastoa sekä Pispalan kirjastotaloa tähän tutkimukseeni osallistumisesta.

LÄHTEET

Alatalkkari, A., rahastonhoitaja, Kankaan kirja ja kunto ry. Re: Opinnäytetyöasiaa & kysymyksiä Kankaan Kamarikirjastosta. Sähköpostiviesti raparperirap@gmail.com 26.2.2011.

Anonyymi kirjoittaja 22.9.2011. "Kansalaistoimijoiden kirjastot – lamakauden ilmiö vai nouseva trendi?" Keskusteluryhmässä Kirjasto-kaapeli. Hakupäivä 29.10.2011, <http://www.kirjastot.fi/fi-fi/foorumit/Thread.aspx?threadId=a5324dfc-e774-4bd0-9b6c-2f775526c9f3&so=1>.

Der Deutsche Bibliotheksverband e.V. 2011: Volunteering in libraries - libraries and volunteering. Hakupäivä 28.10.2011, http://www.bibliotheksverband.de/fileadmin/user_upload/Landesverbaende/Brandenburg/2011-06-29_ehrenamt_engl.pdf.

Dromberg, K & Sipilä, S. 1998. Suomen kirjastoseuran kannanotto lähikirjastojen ja kirjastoautojen puolesta. Hakupäivä 21.5.2011, <http://www fla.fi/arkisto.htm#1%C3%A4hikirjastojen>.

Hirsjärvi, S, Remes, P & Sajavaara, P. 2007. 13. p. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Ilvonen, A. 2006. Miten vaikutan?: Kansalaistoimijan vaikuttamisopas. [Helsinki]: Opintotoiminnan keskusliitto.

Juntumaa, J. 2002. Yleinen kirjasto laajentaa kansalaisen maailmaa. Teoksessa K. Kekki & O. Salminen (toim.) Digimaan kartta: puheenvuoroja digitaaliseen tietohuoltoon. Helsinki: Opetusministeriö, 45–59.

Kankaan Kirja ja Kunto 2009a. Kirjasto. Hakupäivä 22.9.2011, <http://www.kankaankirjajakunto.epk.fi/index.htm>.

Kankaan Kirja ja Kunto 2009b. Kankaan Kirja ja Kunto ry. Hakupäivä 22.9.2011, <http://www.kankaankirjajakunto.epk.fi/yhdistys.htm>.

Kankaan Kirja ja Kunto 2009c. Toiminta Kuntokamarissa. Hakupäivä 22.9.2011,
<http://www.kankaankirjajakunto.epk.fi/ajankohtaista.htm>.

Koivula, K. 2009. Kirjatupa. Hakupäivä 21.8.2011,
http://www.pormestarinluoto.com/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=61.

Konttinen, E. 2011. Kolmas sektori. Hakupäivä 30.10.2011, <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanatkansio/kolmas-sektori>.

Kuusisto, K., kirjatuvan työntekijä, Väinölän kirjastoyhdistys ry. Opinnäytetyöasiaa.
Sähköposti raparperirap@gmail.com 14.2.2011.

Laukkanen, M. & Sipilä, S. 2009. Kannanotto lähikirjastojen lakkauttamiskeskusteluun.
Hakupäivä 21.5.2011,
http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/seura/lausunnot?modeyksi=yksi&teksti_id=14986.

Litmanen-Peitsala, P. 2009a. Kuntaliitos synnytti kamarikirjaston Kauhavalla. Hakupäivä
13.6.2011,
http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/lehti/uutiset?modeyksi=yksi&takaisin=etusivu/lehti/uutiset/&teksti_id=15158.

Litmanen-Peitsala, P. 2009b. Lama-ajan kirjasto – kulttuuria, terveystointa vai verkottunutta kansalaistoimintaa? Hakupäivä 29.10.2011,
http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/jasen/lehtiarkisto?modeyksi=yksi&teksti_id=14237.

Mäkinen, I. 2009. Kirjasto fennomaanien kansansivistysohjelmassa. Teoksessa I. Mäkinen (toim.), Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 151 – 213.

Möttönen, S. & Niemelä, J. 2005. Kunta ja kolmas sektori: yhteistyön uudet muodot.
Keuruu: Otava.

Nummelin, A., työllisyysprojektin vetäjä, Pormestarinluodon asukasyhdistys. Re:
Opinnäytetyöasiaa & kysymyksiä Pormestarinluodon ja Väinölän kirjatuvista. Sähköposti

raparperirap@gmail.com 11.2.2011.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010. Suomen yleisten kirjastojen tilastot. Hakupäivä 20.10.2011, <http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI/>.

Pajula, E. 2004. Kolmas sektori käsitteenä. Hakupäivä 23.10.09, <http://www.kolmassektori.net/kolmas.htm>.

Parkkonen, A., toiminnanjohtaja, Pispalan kirjastotalo. Re: Opinnäytetyöasiaa & kysymyksiä Pispalan kirjastotalosta. Sähköposti raparperirap@gmail.com 8.3.2009.

Pispalan kirjastoyhdistys ry 1996: Avoin kutsu: Rakennetaan yhdessä Pispalaan kirjasto ja kulttuurikeskus!

Pispalan kirjastoyhdistys ry 2011. Lähikirjaston puolesta. Hakupäivä 22.9.2011, <http://www.pispala.fi/yhdistykset/kirjasto/index.html>.

Poroila, H. 22.9.2011. "Talkookirjasto ei ole pysyvä ratkaisu". Keskusteluryhmässä Kirjasto-kaapeli. Hakupäivä 29.10.2011, <http://www.kirjastot.fi/fi-fi/foorumit/Thread.aspx?threadId=a5324dfc-e774-4bd0-9b6c-2f775526c9f3&so=1>.

Pyykkönen, M. 2008. Uusi kolmas sektori. Hakupäivä 24.4.2011, <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/uusi-kolmas-sektori>.

Raninen, A. & Raninen, T. 2008. Mathildan muodonmuutos: kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan uudet kasvot. Helsinki: WSOY.

Suoninen, T. 2007. Pispalan kirjasto – protestista kulttuurin monitoimikeskukseksi. Kulttuuripolitiikan case-tutkimus. [Jyväskylä]: Jyväskylän yliopisto.

Turun Pro Kirjasto -liike 2009. Mikä on lähikirjastojen tulevaisuus?. Hakupäivä 19.6.2011, <https://docs.google.com/fileview?id=0BwGpDo0Rthu0ZDg0Zjc2MzktNWE5OC00MDc4LWI3MTMtNDlwZjhlZmVkOWQ0&hl=fi>.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2008. Kirjasto- ja tietopalveluala. Hakupäivä 19.4.2011,
http://www.ammattinetti.fi/web/guest/alat;jsessionid=497960807642B321FDFC50BC1276D725?p_p_id=akysearchammattiala_INSTANCE_6tRI&p_p_action=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1&_akysearchammattiala_INSTANCE_6tRI_command=detailView&_akysearchammattiala_INSTANCE_6tRI_alald=3&_akysearchammattiala_INSTANCE_6tRI_subAlald=3.3.

Vatanen, P. 2009. Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa I. Mäkinen (toim.), Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 223 – 289.

Yhdistystieto.fi 2011. Yhdistystoiminta. Hakupäivä 30.10.2011,
<http://www.yhdistystieto.fi/yhdistystoiminta>.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelukysymykset

Kysymyksiä kirjastolle!

Kirjaston tarina

1. Miksi ja miten kirjasto on saanut alkunsa? Keiden tarpeisiin se perustettiin?
2. Millaista on kirjastoa ympäröivä seutu: asutus, käyttäjäkunta?
3. Miten kirjasto on muuttunut ja kehittynyt matkan varrella?
4. Kirjaston taustalla on aktiivinen yhdistys. Kuvailkaa lyhyesti tätä yhdistystä!

Kirjaston palvelut

5. Mitä keskeisiä palveluja kirjasto tarjoaa?
6. Onko kirjastolla muita toiminta- tai yhteistyömuotoja, jotka liittyvät kirjaston toimintaan? (Onko kirjastossa taide-esityksiä, satutunteja, kahvilatoimintaa, erityisiä tapahtumia; muuta, mitä?)
7. Mikä toimintamuoto on saanut erityisesti suosiota asiakkaiden keskuudessa? Onko jokin toimintamuoto houkutelut kirjastoon myös ihmisiä, jotka eivät yleensä vieraile kirjastossa?

Toiminnan organisointi

8. Millainen on kirjaston kokoelma ja miten kokoelmaa kartutetaan?
9. Miten kirjat luokitetaan? Millainen lainausjärjestelmä kirjastolla on käytössään?
10. Montako henkilöä kirjastossa työskentelee? Onko työ luonteeltaan täyspäiväistä vai osa-aikaista, palkallista vai vapaaehtoistoimintaa?
11. Mistä kirjasto saa resurssit toimintaansa?

Kysymykset toimijalle (tähän voi vastata useampikin toimija!)

12. Oma mielikuva: millä tavalla kirjasto poikkeaa tavallisesta kaupungin tai kunnan kirjastoyksiköstä?
13. Millainen on työnkuvasi kirjastossa?
14. Mikä sinut motivoi mukaan toimintaan? Mikä toiminnassa tuottaa eniten onnistumisen kokemuksia, mikä taas on kuormittavaa?
15. Onko sinulla toiminnan kehittämiseen liittyviä unelmia? Jos on, niin mitä?

Ohjeita vastaamiseen:

Kysymyksiä on monta, joten vastata saa aivan lyhykäisestikin. Vastaavasti jos jokin aihealue innostaa kirjoittamaan enemmänkin, niin ajatuksen lentoa ei tarvitse padota, luen mieluusti omakohtaista ja rikasta materiaalia!

Kysymyksiin voi vastata yksin tai porukalla. Vastaaja voi halutessaan allekirjoittaa oman vastauksensa. Näin voin mainita vastaajan myös opinnäytetyössä.

Toivoisin, että ehditte vastaamaan XX.XX. mennessä. Kun työni on oikolukuvaiheessa, saatte teidän kirjastonne osion vielä nähtäväksi. Jos haluatte kokoelmiinne kappaleen valmista opinnäytetyötä, voin toimittaa sitomattoman version, jonka voitte halutessanne sidotuttaa.

Lämmin kiitos avusta ja mukavaa kevättalvea kirjaston väelle!

Terveisin,

Riikka